

МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ
ДНІПРОПЕТРОВСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ВНУТРІШНІХ СПРАВ
НАВЧАЛЬНО-НАУКОВИЙ ІНСТИТУТ ПРАВА ТА ІНОВАЦІЙНОЇ
ОСВІТИ

КАФЕДРА СОЦІАЛЬНО-ГУМАНІТАРНИХ НАУК

СОЦІОЛОГІЯ

**Методичні рекомендації
для самостійної та індивідуальної роботи**

**(для здобувачів вищої освіти першого курсу освітнього
рівня бакалавр спеціальності 081 «Право» денної
форми навчання)**

Дніпро
2022

УДК 316
С 89

*Схвалено Науково-методичною радою
Дніпропетровського державного університету
внутрішніх справ, протокол № 9 від 19.05.2022*

РЕЦЕНЗЕНТИ:

Олеся ГУДЗЕНКО, кандидат соціологічних наук, доцент кафедри соціології
Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара

Елеонора СКИБА, доктор філософських наук, професор, професор кафедри
гуманітарних дисциплін та психології поліцейської діяльності
Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ

Соціологія: метод. рекомендації для самостійної та
індивідуальної роботи (для здобувачів вищої освіти першого курсу
освітнього рівня бакалавр спеціальності 081 «Право» денної форми
навчання), уклад. А.В. Демичева, А.Х. Маргулов. Дніпро: Дніпроп.
держ. ун-т внутр. справ, 2022. 81 с.

Викладено методичні рекомендації для самостійної та індивідуальної роботи
з дисципліни «Соціологія». Для здобувачів вищої освіти та викладачів
закладів вищої освіти.

ЗМІСТ

ВСТУП	4
ТЕМАТИЧНИЙ ПЛАН ТА ОБСЯГ ДИСЦИПЛІНИ	7
ТЕМА 1. СОЦІОЛОГІЯ ЯК ГАЛУЗЬ НАУКОВОГО ЗНАННЯ	8
ТЕМА 2. СУСПІЛЬСТВО ЯК ОБ'ЄКТ ВИВЧЕННЯ СОЦІОЛОГІЇ	12
ТЕМА 3. СОЦІАЛЬНА СТРУКТУРА СУСПІЛЬСТВА	18
ТЕМА 4. СОЦІАЛЬНА СТРАТИФІКАЦІЯ СУСПІЛЬСТВА	22
ТЕМА 5. СОЦІАЛЬНІ ІНСТИТУТИ ТА ОРГАНІЗАЦІЇ	28
ТЕМА 6. ПОНЯТТЯ ОСОБИСТОСТІ В СОЦІОЛОГІЇ	34
ТЕМА 7. СОЦІАЛЬНІ ПРОЦЕСИ ТА ЇХ РІЗНОВИДИ	39
ТЕМА 8. СОЦІАЛЬНІ ЗМІНИ ТА СОЦІАЛЬНІ РУХИ	45
ТЕМА 9. СОЦІАЛЬНИЙ КОНТРОЛЬ ТА ВІДХИЛЕННЯ	50
ТЕМА 10. ВИДИ, ЕТАПИ ТА МЕТОДИ СОЦІОЛОГІЧНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ	55
КРИТЕРІЇ ТА ЗАСОБИ ОЦІНЮВАННЯ УСПІШНОСТІ ВИКОНАННЯ ІНДИВІДУАЛЬНОЇ ТА САМОСТІЙНОЇ РОБІТ	62
СПИСОК ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ ДО КУРСУ	64
ГЛОСАРІЙ	68
ДОДАТОК А. ЯК ПИСАТИ ЕСЕ	
ДОДАТОК Б. ПРИКЛАДИ ОФОРМЛЕННЯ БІБЛІОГРАФІЧНОГО ОПИСУ	
ДОДАТОК В. ЯК ПИСАТИ ТЕЗИ	
ДОДАТОК Г. ЯК СТВОРИТИ ПРЕЗЕНТАЦІЮ: РЕКОМЕНДАЦІЇ ЩОДО ЗМІСТУ ТА ОФОРМЛЕННЯ МУЛЬТИМЕДІЙНИХ ПРЕЗЕНТАЦІЙ	

ВСТУП

Метою вивчення навчальної дисципліни «Соціологія» є формування у студентів соціологічного світогляду для розуміння та розкриття соціальних явищ та процесів, що пронизують соціальні взаємодії людей у різних вимірах суспільного життя та повсякденності; вміння послуговуватися категоріальним апаратом соціології, її методами дослідження, теоретичними напрацюваннями для орієнтації у сучасному мінливому соціумі.

Складовими мети є:

- **навчальна** – набуття знань про категорії, функції та напрями теоретичної соціології, про суспільство як соціальну систему, соціальні зв'язки і відносини, соціальні інститути та групи, способи їх організації, закономірності функціонування і розвитку, а також з основними методами збору й аналізу соціальної інформації.
- **розвиваюча** – ознайомлення студентів із процесами суспільного життя, законами функціонування і розвитку суспільства та його складових компонентів, ознайомлення з сучасними уявленнями про соціальні проблеми й підходами до їх вирішення.
- **виховна** – сформувати у здобувачів соціологічну уяву, вміння критично мислити, аналізувати соціальну реальність.

Місце навчальної дисципліни в освітній програмі визначено такими компетентностями освітньої програми:

Загальні:

- ЗК1 Здатність до абстрактного мислення, аналізу та синтезу.
- ЗК2 Здатність застосовувати знання у практичних ситуаціях.
- ЗК4 Здатність спілкуватися державною мовою як усно, так і письмово.
- ЗК5 Здатність спілкуватися іноземною мовою.
- ЗК7 Здатність вчитися і оволодівати сучасними знаннями.
- ЗК8 Здатність бути критичним і самокритичним.
- ЗК10 Здатність діяти на основі етичних міркувань (мотивів).
- ЗК16 Здатність зберігати власне фізичне здоров'я; розуміння важливості здорового способу життя та безпечної поведінки; удосконалення фізичної, соціальної, психічної та духовної складових здоров'я.

Спеціальні:

СК 2 Знання і розуміння ретроспективи формування правових та державних інститутів.

СК 3 Повага до честі і гідності людини як найвищої соціальної цінності, розуміння їх правової природи.

СК 10 Знання і розуміння соціальної природи трудових відносин та їх правового регулювання.

СК 11 Здатність визначати належні та прийнятні для юридичного аналізу факти.

СК 14 Здатність до консультування з правових питань, зокрема,

можливих способів захисту прав та інтересів клієнтів, відповідно до вимог професійної етики, належного дотримання норм щодо нерозголошення персональних даних та конфіденційної інформації.

Результати вивчення навчальної дисципліни «Соціологія» згідно з вимогами освітньої програми:

- Проводити збір і інтегрований аналіз матеріалів з різних джерел.
- Складати та узгоджувати план власного дослідження і самостійно збирати матеріал за визначеними джерелами.
- Володіти базовими навичками риторики.
- Знає як належно використовувати статистичну інформацію, отриману з першоджерел та вторинних джерел з історії вчень про державу і право для своєї професійної діяльності.
- Вміє вільно використовувати для професійної діяльності доступні інформаційні технології і бази даних з історії вчень про державу і право.
- Вміє працювати в групі, формуючи власний внесок у виконання завдань з історії вчень про державу і право.
- Пояснювати природу та зміст основних правових явищ.
- Надавати консультації щодо можливих способів захисту прав та інтересів клієнтів у різних правових ситуаціях.

Самостійна та індивідуальна робота – це робота Здобувачів, яка планується та виконується по завданню і при методичному керівництві викладача, але без його безпосередньої участі. Викладач лише організовує пізнавальну діяльність Здобувачів, а Здобувачі самостійно здійснюють пізнання.

Самостійна та індивідуальна робота Здобувача є основним засобом оволодіння навчальним матеріалом у час, вільний від обов'язкових навчальних завдань. Самостійна та індивідуальна робота Здобувачів з навчальної дисципліни «Соціологія» спрямована на забезпечення: системність знань та засобів навчання; володіння розумовими процесами; мобільність і критичність мислення; володіння засобами обробки інформації; здібність до творчої праці.

Основними функціями самостійної та індивідуальної роботи Здобувачів є:

- пізнавальна функція – визначається засвоєнням Здобувачем систематизованих знань з дисциплін;
- самостійна функція – формування вмій і навиків, самостійного їх оновлення і творчого застосування;
- прогностична функція – вмінням Здобувача вчасно передбачати й оцінювати як можливий результат, так і саме виконання завдання;
- коригуюча функція визначається вмінням вчасно коригувати свою діяльність;
- виховна функція – формування самостійності як риси характеру.

Основними принципами організації самостійної та індивідуальної роботи Здобувачів є:

- принцип інтерактивності, що визначає необхідність співробітництва Здобувачів та обміну інформацією з викладачем та з іншими Здобувачами;
- принцип індивідуалізації навчання, що виявляється в урахуванні викладачем індивідуальних психологічних особливостей Здобувача при здійсненні педагогічного забезпечення самостійної роботи;
- принцип регламентації навчання, що відображає необхідність вибору стратегії навчання і планування організації самостійної та індивідуальної роботи Здобувача (що включає методичні розробки з самостійної роботи);
- принцип опори на базові знання та вміння, що передбачає наявність у Здобувача мінімальних навичок роботи з технічними засобами, а також уміння раціонально використовувати вільний час для організації самостійної та індивідуальної роботи;
- принцип випереджального навчання, що забезпечує спрямованість самостійної та індивідуальної роботи на активізацію, розвиток розумової діяльності Здобувача, формування здатності самостійно прогнозувати, вибирати і вирішувати дидактичні завдання, здобувати знання у співпраці з іншими Здобувачами, з даної дисципліни;
- принцип зворотного зв'язку, що дозволяє своєчасно обговорювати та корегувати проблемні питання по даній дисципліни;
- принцип науковості, що дозволяє вирішувати поставлені завдання на сучасному рівні наукових знань;
- принцип наочності, що передбачає представляти інформацію в доступному вигляді;
- принцип зв'язку теорії з практикою, що надає можливість вирішувати ситуаційні задачі;
- принцип доступності і посиленості самостійної та індивідуальної роботи;
- принцип обліку трудомісткості навчальної дисципліни і оптимального планування самостійної та індивідуальної роботи;
- принцип міцності засвоєння знань.

Контроль самостійної та індивідуальної роботи Здобувачів включає: перевірку мультимедійних презентацій; перевірку схем, таблиць та іншого графічного матеріалу; перевірку есе; перевірку творчого завдання; відповіді на тестові питання; виконання практичних завдань; перевірку словникової роботи.

Основними рисами навчальної та науково-творчої діяльності, необхідними для успішної роботи фахівця, є самостійність, організованість, творчий підхід, дисциплінованість, креативність.

Методичні рекомендації з навчальної дисципліни «Соціологія» розраховані на Здобувачів денного відділення Навчально-наукового інституту права та інноваційної освіти Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ (14 годин лекцій; 16 годин семінарських занять; 60 годин індивідуальної та самостійної роботи)

ТЕМАТИЧНИЙ ПЛАН ТА ОБСЯГ ДИСЦИПЛІНИ

Форма навчання ДЕННА Обсяг 3 кредити ЄКТС (90 годин).

№ теми згідно з РПНД	Назва теми (згідно з РПНД)	Загальний обсяг	Аудиторна робота				Самостійна робота	
			Всього	Лекції	Семинари	Практ. заняття		
1	2	3	4	5	6	7	8	
1	Соціологія як галузь наукового знання	9	2	2	-	-	7	
2	Суспільство як об'єкт вивчення соціології	9	4	2	2	-	5	
3	Соціальна структура суспільства	9	4	2	2	-	5	
4	Соціальна стратифікація суспільства	9	4	2	2	-	5	
5	Соціальні інститути та організації	9	4	2	2	-	5	
6	Поняття особистості в соціології	9	4	2	2	-	5	
7	Соціальні процеси та їх різновиди	9	-	-	-	-	9	
8	Соціальні зміни та соціальні рухи	9	2	-	2	-	7	
9	Соціальний контроль та відхилення	9	4	2	2	-	5	
10	Види, етапи та методи соціологічного дослідження	9	2	-	2	-	7	
	Разом за семестр	90	30	14	16		60	
	Форма підсумкового контролю	Залік						

ТЕМА 1. СОЦІОЛОГІЯ ЯК ГАЛУЗЬ НАУКОВОГО ЗНАННЯ

1. Підготувати мультимедійні презентації на запропоновані теми:

1. Соціологія як наука: об'єкт і предмет соціології, її функції.
2. Місце соціології в системі суспільствознавства, її зв'язок з іншими науками.
3. Поняття «соціологічної уяви»: Ч. Міллз, П. Штомпка.
4. Структура соціологічного знання.
5. Категоріальний апарат сучасної соціології.
6. Причини виникнення соціології як науки.
7. Класичний етап у розвитку соціології (30-ті рр. XIX ст. – 30-ті рр. XX ст.).
8. Модерновий етап у розвитку соціології (40-і рр. XX ст. – 80-ті рр. XX ст.).
9. (Пост)сучасний етап розвитку соціології (90-ті рр. XX ст. – сьогодні).
10. Світові соціологічні конгреси та їх значення.
11. Радянська соціологія: здобутки та прорахунки.
12. Напрями досліджень сучасної вітчизняної соціології.

2. Робота з графічним матеріалом:

1) Розкрийте зміст функцій соціології, заповнивши таблицю

Функція	Зміст
Пізнавальна	
Описова	
Інформаційна	
Прогностична	
Критична	
Управлінська	
Світоглядна	
Інструментальна	

2) Використовуючи графічний редактор, створіть схему взаємозв'язку соціології з іншими науками

3) Заповніть таблицю, в якій буде відображено зміст теоретичних підходів соціологічної науки:

Напрямок	Представники	Зміст/Ідея
Органіцизм		
Марксизм		
Структурний функціоналізм		
Символічний інтеракціонізм		
Конфліктологічний підхід		
Феноменологія		
Структуралізм		

3. Використовуючи доступ до електронного ресурсу Наукової бібліотеки ім. В.І. Вернадського зробити підбір літератури за проблематикою теми.

Бібліографічний опис літератури здійснюється за індивідуальним завданням викладача. Він може здійснюватися за відповідною тематикою, персоналією тощо. Загальний обсяг повинен складати понад 30 джерел.

4. Ознайомтесь з уривками першоджерел та напишіть есе за одним з прочитаних фрагментів.

1. Бергер П. Запрошення до соціології. URL: <https://ktpu.kpi.ua/wp-content/uploads/2014/02/berger.pdf>

... соціологом є той, хто в своїй діяльності пов'язаний з осмисленням суспільства, і це осмислення (розуміння) наукове за своєю природою, що означає: пізнання і передача знань про досліджувані соціологом соціальні явища відбувається в рамках строго обмеженої системи координат... за певними правилами доказовості. Як учений, соціолог прагне бути об'єктивним, тримати в шорах власні переваги і перестороги, сприймати те, що є, і утримуватися від нормативних суджень. Соціолог не претендує на те, що розгляд суспільства був можливим тільки в його системі координат...

Соціолог у своїй «грі» повинен дотримуватися правил науки і ясно розуміти сенс цих правил, повинен усвідомити собі деякі методологічні питання. Методологія не є його кінцевою метою. Мета полягає в спробі зрозуміти суспільство. Методологія допомагає досягненню цієї мети. Для того щоб зрозуміти суспільство або окремо взятий його сегмент, соціолог користується цілим набором різних засобів, і серед них – статистичні методи. Але статистикою соціологія не вичерпується. Будучи вченим, соціолог зобов'язаний оперувати термінами, які мають точне значення, тобто він повинен бути дуже акуратним з термінологією...

Ми хотіли б звернути увагу не тільки на те, чим займається соціолог, але і на те, що спонукає його до цих занять. Ми визначили б соціолога (тобто того, кого ми хотіли б запросити всерйоз пограти з нами) як людину, яка відчуває постійний, непереборний, не знаючий моральних перешкод інтерес до людських вчинків. Його природний ареал проживання – всілякі місця скупчення людей, де б вони не збиралися разом. Основний інтерес соціолога лежить в світі людей, їх інститутів, історії і пристрастей. Все, що роблять люди, має привертати його увагу. Його інтерес до подій, в яких задіяні найбільш глибинні переконання людей, до моментів трагічних переживань, величч і вищої насолоди цілком природний. Але його в рівній мірі залучать і буденність, повсякденність. Зрозуміло, йому не буде чужим благоговіння перед великими подіями, але це благоговіння не врятує його від бажання дивитися і розуміти. Іноді він може відчувати відразу і співчуття. Однак і це не зменшить його бажання знайти відповіді на свої питання... Соціолог просто в силу своєї професійної приналежності є людиною, яка повинна, незалежно від своєї волі, підслуховувати всякого роду плітки, підглядати в замкові щілини, читати адресовані іншим листи, проникати в чужі кабінети.

Соціологія більше схожа на пристрасть. Соціологічне бачення, подібно демону, заволодіває людиною і змушує її задавати самій собі все нові і нові запитання. Тому будь-який вступ в соціологію – це запрошення випробувати особливу пристрасть. Жодна пристрасть не буває цілком безпечною.

2. *Монсон П. Лодка на алеях парку. Вступ до соціології. URL: <https://booksonline.com.ua/view.php?book=26924>*

3. Перевага соціології полягає в тому, що вона є як суспільно-науковою, так і науково-практичною дисципліною. Предметом її вивчення є не тільки всеосяжні суспільні структури, а й люди як індивідуальні екзистенції. Вивчення вступу в соціологію є обов'язковим для багатьох спеціалізацій, де основною дисципліною є будь-яка інша наука, наприклад, психологія. Можливі найрізноманітніші взаємні контакти, і користь від соціології може бути дуже значною. Іноді це всього лише п'ятиденний вступний курс; але часом він триває усе життя, змушуючи займатися складними супутніми суспільними, соціологічними і філософськими проблемами. У першому випадку користь може виражатися у вигляді п'ятірки в заліковці, а в другому може складатися в наповненні свого життя осмисленим змістом. Але є також користь іншого роду, яка в значній мірі пов'язана з соціологією, яка розуміється в більш широкому плані, ніж просто навчальний предмет, а саме з освітнім аспектом досліджень. Можна сказати, що існує соціологічне уявлення про людський спосіб проживання свого життя і про суспільні інститути. Це уявлення ґрунтується на тому, що немає людей, які живуть подібно атомам, які вільно коливаються в якомусь соціальному вакуумі. Точно так, як кораблям у морі, їм потрібно узгоджувати свої маневри один з одним, так і членам суспільства треба співвідносити свої життя з іншими. При такій перспективі ясно видно, що люди повністю «вільні» лише на перший, найбільш поверхневий погляд. За свободою ховаються впливові соціальні сили і реально існуючі інститути, що впливають на нас. Але зрозумілим є також і інше: ці сили та інститути є все-таки тільки соціальними силами і інститутами, тобто вони створені людьми, продовжують існувати завдяки людям і відмирають, коли люди перестають ними користуватися...

В даний час соціологія – інституціалізована суспільна наука, і це породжує відповідну громадську думку - більшість вірить в те, що висновки соціологів істинні. Це може надати певного престижу обговоренню соціальних питань, але в той же час може виникнути враження, що надзвичайно легко стати фахівцем в області, де «наукові питання» викладаються «ненауково». Соціологія, таким чином, є інституціалізована суспільно-наукова дисципліна, що є частиною нашого суспільства. У той же час це наука, що досліджує суспільство, наука, в якій суспільство самовиражає себе...

5. Словникова робота. Зробіть глосарій із термінів, які використовують при вивченні теми.

Термінологічний словник – це словник термінів та визначень певної галузі знань. Термінологічний словник із соціології має містити тлумачення змісту термінів соціології, персональних здобутків провідних соціологів та інші відомості.

6. Тест-контроль для самоперевірки засвоєння теми:

1) *Структура соціологічного знання має:*

1. Три рівні: теоретична соціологія, спеціальні соціологічні теорії та емпіричні дослідження
2. Два рівні: теоретична соціологія і емпіричні дослідження
3. Два рівні (теоретична соціологія і емпіричні дослідження) та два підрівні (соціоінженерний рівень і рівень знань про організацію соціологічних служб)
4. Один рівень

2) *Предметом соціології є:*

1. Взаємовідносини та зв'язки між людьми з приводу розподілу матеріальних благ
2. Взаємодія людей та груп
3. Подія, яка колись відбулась, та роль конкретних осіб в ній
4. Механізми мотивації та регулювання поведінки людей

3) *Поняття «соціологія» вперше було запропоновано:*

1. О. Контом
2. Г. Спенсером
3. Е. Дюркгеймом
4. М. Вебером

4) *До числа функцій сучасної соціології не включають:*

- 1) Світоглядну
- 2) Пізнавальну
- 3) Інструментальну
- 4) Ідеологічну

5) *Соціологія вивчає:*

1. Суспільство в історії
2. Розвиток нації
3. Сучасне суспільство
4. Історію розвитку людини

6) *На якому з рівнів соціологічного знання відбувається дослідження міжособової взаємодії людей:*

1. Макросоціологія
2. Метасоціологія

3. Мікросоціологія

4. Мезасоціологія

7) *Статистика відзначає значне скорочення народжуваності в сучасній Україні. Спеціалісти дають різні пояснення. Яке з наведених нижче належить соціологу:*

1. Скорочення народжуваності – це наслідок погіршення екологічної ситуації в країні
2. Скорочення народжуваності – це наслідок зміни фізіологічної побудови жіночого організму, складнощі виношування дитини
3. Причина – в неефективному законодавстві, яке регулює соціальну допомогу родині
4. Причину необхідно шукати в підвищенні рівня освіти населення, в підвищенні цінності дозвілля

8) *Яке з перекислених нижче понять відноситься до сфери вивчення соціології:*

1. Статус
2. Симпатія
3. Капітал
4. Почуття

9) *Формування соціологічного стилю мислення забезпечується такою функцією соціології:*

1. Пізнавальна
2. Світоглядна
3. Наукова
4. Інформаційна

10) *Соціологія як самостійна наука виникає:*

1. У першій половині 19 ст.
2. Наприкінці 18 ст.
3. Наприкінці 19 ст.
4. Наприкінці 18 – початку 19 ст.

7. Творче завдання:

1. Підберіть афоризми/вислови видатних людей про соціологію.
2. Проаналізуйте українську народну або світову казку крізь призму категорій соціологічної науки.

ТЕМА 2. СУСПІЛЬСТВО ЯК ОБ'ЄКТ ВИВЧЕННЯ СОЦІОЛОГІЇ

1. Підготувати мультимедійні презентації на запропоновані теми:

1. Соціологічне розуміння суспільства: класичні та сучасні версії.
2. Соціологічні теорії походження суспільства.

3. Типологія суспільств за різними критеріями.
4. Концепції постіндустріального суспільства.
5. Інформаційне суспільство та його українські візії.
6. Суспільство ризиків: теоретична інтерпретація та емпіричні показники.
7. Суспільство споживацтва, ідеологія конс'юмеризму.
8. Суспільство знань чи К-суспільство.
9. Мережеве суспільство та його прояви.
10. Суспільство дозвілля: специфічні ознаки та теоретична інтерпретація.
11. Україна в міжнародних рейтингах.
12. Імідж сучасної України.

2. Робота з графічним матеріалом:

1. *Визначте та впишіть у таблицю прізвище вченого, якому належить певна ідея*

<i>Ідея</i>	<i>Прізвище вченого</i>
Суспільство - сукупність окремих різнорідних елементів соціального організму; система, заснована на поділі праці	
Суспільство подібне до біологічного організму	
Суспільство - надіндивідуальне цілісне утворення, яке не може бути зведене до суми частин які його складають.	
Суспільство - це сукупність взаємин між людьми, які складаються передусім щодо виробництва.	
Суспільство - це сукупність його членів, які взаємодіють між собою	
Суспільство - система, яка поєднує ряд підсистем, кожна з яких реалізує певні функції і пов'язана з іншими підсистемами	
Мережеве суспільство – суспільство, яке ґрунтується на горизонтальних соціальних зв'язках, соціальних мережах	
Технотронне суспільство – суспільство, яке в культурному, психологічному, соціальному і економічному ракурсах формується під впливом техніки і електроніки	
Сучасне суспільство є дисциплінарним, соціальні інститути є мережею примусових установ; ті, хто має владу, підтримують через них дисципліну і здійснюють контроль	

2. *Заповніть таблицю «Порівняльна характеристика різних типів суспільств»*

<i>Ознака</i>	<i>Доіндустріальне</i>	<i>Індустріальне</i>	<i>Пост-індустріальне</i>
Період виникнення			
Ключова сфера економіки			
Технічні показники економіки			
Основи розвитку			

Провідна роль			
Провідні соціальні групи			
Джерела енергії			
Основне місце поселення			
Основне місце роботи			
Швидкість прогресу			
Соціальна стратифікація			

3. За допомогою графічного редактора створіть схему за питанням: «Ознаки суспільства»

3. Використовуючи доступ до електронного ресурсу Наукової бібліотеки ім. В.І. Вернадського зробити підбір літератури та підготувати анотацію за проблематикою теми.

Бібліографічний опис літератури здійснюється за індивідуальним завданням викладача. Він може здійснюватися за відповідною тематикою, персоналією тощо. Загальний обсяг повинен складати понад 30 джерел.

4. Ознайомтесь з уривками першоджерел та напишіть есе за одним з прочитаних фрагментів.

1. Штомка П. Соціологія. Аналіз сучасного суспільства: Пер. з польськ. Київ: Колір ПРО. 2020. С. 29-30.

В ході розвитку соціології викристалізувалося... сім позицій, сім основних точок зору про те що, що таке суспільство. Першу позицію, найближчу до звичайної свідомості і найбільш конкретну, назвемо демографічним підходом, за яким суспільство – це лише популяція, сума чи сукупність окремих одиниць. Інший підхід назвемо груповим: згідно з цим підходом, суспільство складається з цілісних систем, у яких інтегровані окремі одиниці, і які засновані на внутрішніх взаємозв'язках групами. Третій можна назвати системним підходом: він представляє суспільство як заснований на внутрішніх взаємозв'язках порядок статусів і типових ім ролей. Четвертий - це структурний підхід, у якому суспільство постає як мережа відносин між людьми, тобто вже не сукупність об'єктів, а сукупність форм, схем, способів ставлення людей до себе і один до одного. П'ятий можна назвати активістським підходом, за яким суспільство виступає як конгломерат взаємно зорієнтованих процесів окремих одиниць. Шостий - культурний підхід, у якому суспільство постає як матриця розподілених між групами та колективами значень, символів і правил, які впливають на дії людей та визначають їх. Сьомий підхід назвемо подієвим: він дозволяє уявити суспільство як таке, що безперервно змінюється, як пульсуюче поле, що заповнене суспільними подіями. У цьому полі групи роблять по відношенню до себе та один до одного культурно мотивовані та позначені, структурно впорядковані дії та в ході цього процесу самі змінюються, створюють нові соціальні групи, системи, структури, нарешті, культуру, що

утворює, у свою чергу, контекст та передумови для майбутніх дій. З цього погляду суспільство не «існує», а «формується» наново, перебуває у процесі постійного «становлення».

2. Бек У. Від індустріального суспільства до суспільства ризику.

URL: <http://socio.karazin.ua/resources/60be71e2e8e5ef7171ef10f4f60ca8a4.pdf>

...із середини цього століття соціальні інститути індустріального суспільства зіткнулися з історично безпрецедентною можливістю знищення життя на планеті в результаті прийняття певних рішень. Це відрізняє нашу епоху не лише від ранньої стадії індустріальної революції, але і від усіх інших культур і суспільних форм, хоч би як розходилися вони і не суперечили один одному в деталях. Якщо спалахує пожежа – приїжджає пожежна команда; якщо трапляється дорожня пригода – виплачується страховка. Цей взаємозв'язок між "попереднім" і "наступним", між майбутнім і гарантованим забезпеченням у теперішньому (бо запобіжні заходи розраховані навіть на найгірший з можливих випадків) порвався у століття ядерних, хімічних та генетичних технологій. При всій своїй досконалості атомні електростанції підірвали принцип безпеки та страхування не тільки в економічному, але і в медичному, психологічному, культурному та релігійному смислах. Наше суспільство залишкового ризику стало суспільством без гарантій, воно незастраховане, і парадокс у цьому, що захищеність зменшується зі зростанням небезпек.

3. Бауман З. Індивідуалізоване суспільство. Пер. з англ.

https://royallib.com/book/bauman_zigmunt/individualizirovannoe_obshchestvo.html

...з одного боку, спостерігається зниження інтересу людей до спільних та загальних справ. Цьому потурає та сприяє держава, яка готова з радістю передати якнайбільше своїх колишніх обов'язків та функцій у сферу приватних інтересів та турбот. З іншого боку, наростає нездатність держави вирішувати проблеми навіть у межах своїх кордонів, а також встановлювати норми захищеності, колективні гарантії, етичні принципи та моделі справедливості, які могли б послабити почуття ненадійності та відчуття невизначеності, що підривають впевненість людини в собі, остання є необхідною умовою будь-якої сталої участі у громадському житті. Сукупним результатом цих процесів виявляється прірва, що розширюється, між «суспільним» та «приватним», поступовий, але неухильний занепад мистецтва перекладу приватних проблем на мову суспільних та навпаки, мистецтва підтримувати діалог, що вдихає життєву силу у будь-яку політику...

... стрімко падає інтерес до Політики з великої літери (тобто політичним рухам, політичним партіям, до складу та програм урядів), розвиваються політичні переконання, знижується масштаб повсякденної участі громадян у

заходах, які традиційно вважаються політичними. Відповідно до духу часу передбачається, що «громадян» можуть хвилювати лише найближче зниження податків чи збільшення пенсій, а їх інтереси поширюються тільки на те, щоб скорочувалися черги у лікарнях, зменшувалася кількість жебраків на вулицях, у в'язницях сиділо б дедалі більше злочинців, а шкідливі властивості продуктів виявлялися якнайшвидше...

5. Словникова робота. Зробіть глосарій із термінів, які використовують при вивченні теми.

Термінологічний словник – це словник термінів та визначень певної галузі знань. Термінологічний словник із соціології має містити тлумачення змісту термінів соціології, персональних здобутків провідних соціологів та інші відомості.

6. Тест-контроль

1) Історичний період розвитку конкретного суспільства, протягом якого домінує певний спосіб виробництва:

1. Цивілізація
2. Століття
3. Суспільно-економічна формація
4. Етап розвитку

2) Суспільство, в якому осьовий принцип розвитку утворює інформація, сукупність накопичених людством знань:

1. Традиційне суспільство
2. Індустріальне суспільство
3. Постіндустріальне суспільство
4. Суспільство знань

3) Визначальним чинником розвитку індустріального суспільства є:

1. Промислове виробництво
2. Банківсько-фінансова система
3. Інформатика та сфера обслуговування
4. Знання

4) До найхарактерніших сутнісних рис суспільства не належить:

1. Спільність території проживання людей, що взаємодіють між собою
2. Здатність підтримувати та відтворювати високу інтенсивність внутрішніх зв'язків
3. Незмінність традицій
4. Певний рівень розвитку культури, система норм і цінностей, покладених в основу соціальних зв'язків між людьми

5) *Етапи суспільного прогресу, якщо у якості критерію виступають способи отримання засобів існування – технологічні фактори?*

1. Традиційне, модерністське, постмодерністське
2. Первіснообщинне, рабовласницьке, феодальне, капіталістичне, комуністичне суспільства
3. Доіндустріальне, індустріальне, постіндустріальне суспільства
4. Дикість, варварство, цивілізація

6) *Уявлення про суспільство як живий організм, що динамічно розвивається, притаманна:*

1. М. Веберу
2. Г. Тарду
3. Спенсеру
4. Р. Мертону

7) *За цим критерієм всі існуючі суспільства поділяють на традиційні, індустріальні та постіндустріальні. Про який критерій класифікації суспільств йдеться?*

1. Наявність писемності
2. Чисельність рівнів управління
3. Ступінь соціальної диференціації
4. Спосіб здобування засобів до існування

8) *В якому із зазначених суспільств поєднуються як головні їхні ознаки сфера послуг, знання як мета діяльності, університет як соціальна організація?*

1. Доіндустріальне
2. Індустріальне
3. Традиційне
4. Постіндустріальне

9) *З яким з наведених суджень Ви згодні:*

1. Щоб певне об'єднання вважалось суспільством, у нього повинна бути ціннісно-нормативна система
2. Давні племена, які розміщувалися на невеликій території, не можуть вважатися суспільством
3. Суспільство виникає на певній стадії розвитку держави
4. Сучасні держави, які налічують мільйони громадян, не можуть вже вважатися суспільством

10) *Сукупність усіх засобів взаємодії та форм об'єднання людей, що склалися історично, мають сумісну територію, загальні культурні цінності та соціальні норми, характеризуються соціокультурною ідентичністю її членів:*

1. Держава

2. Суспільство
3. Країна
4. Соціум

7. Творче завдання:

1. Намалюйте схематичний рисунок на тему «Україна як суспільство ризиків», відобразивши основні зовнішні та внутрішні ризики, що виникають та є зараз в українському соціумі.
2. Уявіть, що ви є шопоголіком. Складіть «розповідь шопоголіка», використовуючи власні теоретичні знання з проблематики суспільства споживацтва, ідеології конс'юмерізму тощо.
3. Створіть аналітичну записку за темою: «Місце сучасної України в провідних міжнародних рейтингах».

ТЕМА 3. СОЦІАЛЬНА СТРУКТУРА СУСПІЛЬСТВА

1. Підготувати мультимедійні презентації на запропоновані теми:

1. Поняття соціальної групи, її ознаки.
2. Мала соціальна група та особливості її розгляду в соціології.
3. Велика соціальна група: ознаки, види.
4. Поняття соціальної структури суспільства.
5. Соціально-етнічна структура та її український вимір.
6. Соціально-територіальна структура. Тимчасово переміщені особи як нова соціальна група.
7. Соціально-демографічна структура в Україні.
8. Поняття «клас» в соціології: теоретичні підходи.
9. Прекаріат та соларіат як нові класи.
10. Соціально-професійна структура українського соціуму.
11. Поняття середнього класу та його особливої ролі у розвитку суспільства.
12. Сучасні концепції соціальної структури (Е. Гідденс, П. Бурдьє, Дж. Уррі).

2. Робота з графічним матеріалом:

1. Заповніть таблицю, вписавши основні елементи наступних видів соціальної структури

<i>Соціально-територіальна</i>	<i>Соціально-професійна</i>	<i>Соціально-класова</i>	<i>Соціально-етнічна</i>	<i>Соціально-демографічна</i>

2. За допомогою графічного редактора створіть схему за питанням: «Мала соціальна група та її ознаки»

3. Наведіть 3-4 приклади різних видів соціальних груп

<i>Вид соціальних груп</i>	<i>Приклади</i>
Великі соціальні групи	
Малі соціальні групи	
Середні соціальні групи	
Тимчасові соціальні групи	
Середньостійкі соціальні групи	
Стійкі соціальні групи	

3. Використовуючи доступ до електронного ресурсу Наукової бібліотеки ім. В.І. Вернадського, зробіть підбір літератури та підготуйте анотацію за проблематикою теми.

Бібліографічний опис літератури здійснюється за індивідуальним завданням викладача. Він може здійснюватися за відповідною тематикою, персоналією тощо. Загальний обсяг повинен складати понад 30 джерел.

4. Ознайомтесь з уривками першоджерел та напишіть есе за одним з прочитаних фрагментів.

1. Штомпка П. Соціологія. Аналіз сучасного суспільства: Пер. з польськ. Київ: Колір ПРО. 2020. С. 167-168. Люди належать одночасно до багатьох груп. Одні беруть участь у більшій кількості таких груп, інші - у меншій, але немає таких, які могли б обмежитися у своєму житті участю лише в одній-єдиній групі. Кожна людина є членом якоїсь сім'ї, який-небудь територіальної, локальної спільності, якогось дружнього кола, робочого колективу. Багато хто належать до якоїсь церкви або до релігійної секти, до якогось класу в школі, до якогось класу, товариству, клубу, гуртку, сформованому за інтересами, до якоїсь спортивної команди, армійського підрозділу тощо. Декому трапляється опинитися у тюремній камері, деяким – у монастирській келії. Кожен соціальний контекст, у якому розвивається людська активність, має типові для нього групи, і люди переміщуються між ними протягом кожного дня, більш тривалого часу, що вимірюється роками, або найбільшого відрізка часу - все їхнє життя. Кожна людина має власний приватний склад груп, до яких вона входить.

Можна у зв'язку також звернути увагу до історичну тенденцію - поступове збільшення того набору, того «віяла» груп, що стає доступним окремих людей... Сьогодні кількість груп, до яких можна належати, величезно. В одній тільки професійній сфері ми маємо тисячі різних груп працівників, у політичному житті – сотні партій, блоків, фракцій, у релігійній сфері - безліч церков, сект, конфесій, у сфері відпочинку – десятки спортивних клубів, товариств колекціонерів, художніх колективів тощо. Що також характерно для сучасних суспільств - це відкритість можливого вибору між такими групами...Надзвичайно збільшується кількість груп,

приналежність яких носить добровільний, а чи не примусовий характер: у такі групи ми вступаємо, записуємося, приєднуємося до них.

2. Райт Е.О. Клас має значення. Спільне. 2012. URL: <https://commons.com.ua/uk/klas-maye-znachennya/>

...існують люди, які дуже слабо пов'язані з класовою структурою через родинні стосунки. Зокрема, це стосується людей із найнижчих прошарків населення, так званого «андеркласу». Цей термін по-різному використовується в сучасних політичних дискусіях. Інколи його вживають у зневажливій манері замість старого марксистського «люмпен-пролетаріат». У інших випадках він використовується описово для позначення бідних людей, чії життєві умови безнадійні і перспектива їх покращення майже відсутня...

Різні типи класової структури породжуватимуть різні форми «андеркласу». Упродовж історії, а в багатьох частинах світу і дотепер, земля була ключовим ресурсом, що визначав належність до андеркласу. Поміщики, аграрні капіталісти, селяни та експлуатовані сільські робітники – всі вони мали доступ до землі. Люди, які не мали такого доступу, утворювали андерклас аграрних суспільств. Таким чином, багато корінних американців були перетворені на андерклас в ХІХ ст., коли їх позбавили землі та переселили до резервацій. У сучасних країнах розвиненого капіталізму ключовим ресурсом, який визначає належність до андеркласу, є сама робоча сила... справа в тому, що деякі люди насправді не володіють робочою силою, яку можна продати. Особа фізично спроможна контролювати свою здатність працювати, але ця здатність може не мати економічної вартості за капіталізму, якщо її неможливо продати на ринку праці та продуктивно використовувати. Це необхідна умова належності до «андеркласу». Ці люди пригноблені через те, що їм відмовлено у доступі до різноманітних виробничих ресурсів. У першу чергу вони не мають засобів для здобуття необхідних умінь, аби отримати можливість продати свою робочу силу.

...андерклас складається з осіб, які за логікою капіталізму не становлять цінності. Відповідно, основною формою соціального контролю над андеркласом стають репресії, а не інтеграція до суспільства, як і у випадку з корінними американцями, що були позбавлені земель та стали андеркласом у ХІХ ст. Капіталізм не потребує робочої сили безробітної молоді з внутрішніх районів міст. Для багатих та привілейованих верств американського суспільства було б краще, якби ці люди просто зникли. У цьому полягає їхній матеріальний інтерес. Хоча, на відміну від ХІХ ст., моральні та політичні сили створюють ситуацію, коли геноцид більше не є життєздатною стратегією. Натомість будуються в'язниці та відгороджуються цілі міські зони, де мешкають представники андеркласу.

5. Словникова робота. Зробіть глосарій із термінів, які використовують при вивченні теми.

Термінологічний словник – це словник термінів та визначень певної галузі знань. Термінологічний словник із соціології має містити тлумачення змісту термінів соціології, персональних здобутків провідних соціологів та інші відомості.

6. Тест-контроль

1) Мала соціальна група – це:

1. Невелика кількість індивідів, яка вступає в постійні безпосередні контакти між собою
2. Будь яке короткострокове скупчення людей, в якому вони взаємодіють один із іншим
3. Сукупність індивідів, пов'язаних між собою кровно-родинними зв'язками
4. Група індивідів, які мають однакові (близькі) соціальні статуси

2) Сукупність індивідів, які зайняті приблизно однаковими видами діяльності та отримують за це приблизно однакову матеріальну та моральну винагороду:

1. Верства
2. Клас
3. Мала соціальна група
4. Велика соціальна група

3) Внутрішній устрій суспільства, який складається з певним чином розташованих, упорядкованих, взаємодіючих між собою елементів: класів, спільнот, соціальних груп:

- 1) Соціальна структура
- 2) Соціальна стратифікація
- 3) Суспільство
- 4) Соціальна система

4) Який вид соціальної структури суспільства не є існуючим:

1. Соціально-класовий
2. Соціально-демографічний
3. Соціально-етнічний
4. соціально-політичний

5) До якого типу соціальних груп можна віднести груп сім'ю, робітничу бригаду, студентську групу:

1. Велика
2. Референтна
3. Мала
4. Нестійка

6) Яка з наведених ознак не належать великій соціальній групі:

1. Наявність спільної діяльності
2. Спільне просторово-часове існування жіночого організму, складнощі виношування дитини
3. Наявність групових установок та орієнтацій
4. Наявність безпосередньо тривалих особистих контактів (спілкування, взаємодія)

7) *Як називається сукупність людей, які виокремлені на основі їх доходу та засобу його отримання, і який впливає на їх стиль життя:*

1. Клас
2. Верства
3. Мала соціальна група
4. Соціальна спільнота

8) *Мала група, система цінностей та норм якої є еталоном для індивіда, це:*

1. Еталонна
2. Референтна
3. Ідеальна
4. Важлива

9) *Елементами соціально-територіальної структури є:*

1. Вікові спільноти, спільноти за етнічною належністю
2. Соціально-демографічні та класові спільноти
3. Сільські, міські спільноти, мігранти, біженці
4. Групи, виокремлені за належністю до певної професії

10) *До середніх соціальних груп відносяться:*

1. Нації
2. Класи
3. Сім'я
4. Жителі Дніпра

7. Творче завдання:

1. Користуючись офіційними статистичними даними, створіть соціально-демографічні портрети України та Дніпропетровської області, виділіть регіональні особливості.
2. Сконструйте особисту «карту групової належності», визначивши при цьому види груп.

ТЕМА 4. СОЦІАЛЬНА СТРАТИФІКАЦІЯ СУСПІЛЬСТВА

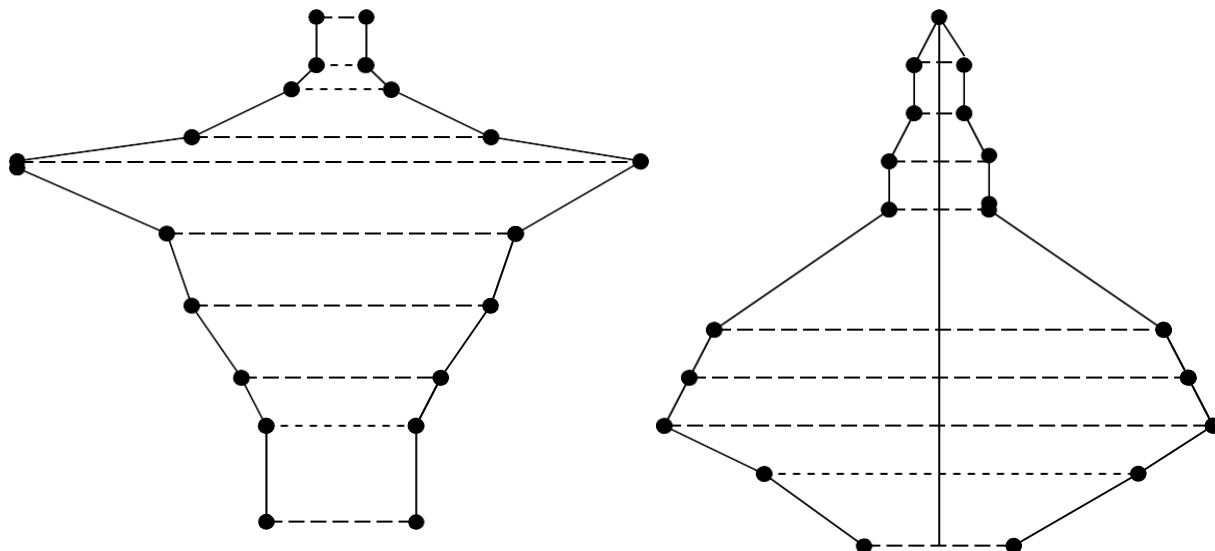
1. Підготувати мультимедійні презентації на запропоновані теми:

1. Модель соціальної стратифікації У. Уотсона.
2. Прекаріат та саларіат як нові соціальні класи (за Г. Стендінгом).

3. Абсолютна бідність як соціальна проблема та шляхи її подолання.
4. Субкультура бідності та її дослідження в соціології.
5. Вищий клас та субкультура багатства: український та світовий контекст.
6. Дискримінація як соціальна проблема.
7. Расизм та ксенофобія в сучасному світі.
8. Лукізм як форма дискримінації.
9. Гендерна дискримінація та її прояви в сучасному українському соціумі.
10. Поняття «престижна адреса» (П. Бурдьє) та її емпіричні візії.
11. Цифрова нерівність у сучасному світі.
12. Ейджизм та його прояви в світі та Україні.

2. Робота з графічним матеріалом:

1. Розгляньте ці стратифікаційні профілі та проаналізуйте їх щодо представленості різних класів в структурі суспільства. Який з них відображує ситуацію в Україні?

2. Заповніть таблицю на знання змісту понять за темою

Поняття	Зміст
	Закрита група, приналежність до якої визначається народженням індивіда, права і обов'язки закріплені законами, релігією, традиціями
Соціальна стратифікація	
	Стан особистості чи спільноти, яка знаходиться на стику різних культур, структур
Цифрова нерівність	
	Дискримінація за зовнішнім виглядом
	Рабство, касти, верстви, класи
Абсолютна бідність	

3. За допомогою графічного редактору створіть схему за питанням «Бідність як соціальна проблема та соціокультурне явище».

3. Використовуючи доступ до електронного ресурсу Наукової бібліотеки ім. В.І. Вернадського зробити підбір літератури та підготувати анотацію за проблематикою теми.

Бібліографічний опис літератури здійснюється за індивідуальним завданням викладача. Він може здійснюватися за відповідною тематикою, персоналією тощо. Загальний обсяг повинен складати понад 30 джерел.

4. Ознайомтесь з уривками першоджерел та напишіть есе за одним з прочитаних фрагментів.

1. Стігліц Дж. Нерівність і економічне зростання. URL: <https://sg-sofia.com.ua/nerivnist-ta-ekonom-zrostannya>

...За останні три десятиліття люди на верхівці розподілу економічних доходів досягли успіху, особливо в США. У період з 1980 по 2014 рік 1% тих, хто зверху (тобто, найбагатші) бачили, що їхній середній реальний дохід збільшився на 169% (з 461 910 дол. США з урахуванням інфляції до 1 260 508 дол. США), а частка їх у національному доході подвоїлася, з 10% до 21%. Верхівка найбагатших, що складає 0,1% від всіх за розподілом доходу, виявилася ще кращою за результатами. За той же період їх середній реальний дохід збільшився на 281% (з 1 571 590 доларів США з урахуванням інфляції до 6 087 113 доларів).

За ті ж 34 роки середній дохід домогосподарства виріс лише на 11%. І це зростання фактично відбулося лише в перші роки цього проміжку часу, адже у 2014 році цей дохід був більший лише на 0,7% ніж у 1989, пройшовши свій пік у 1999. Але навіть це не відображає ступінь страждань тих, хто перебуває внизу розподілу доходів: адже їхні доходи зростали такими ж темпами, як і їх робочий час. Середня погодинна оплата праці (з урахуванням інфляції) зросла лише на 9% з 1973 по 2014 рік, хоча в той же час продуктивність зросла на 72,2 %...За перші три роки з так званого відновлення після Великої рецесії 2008-2009 рр. (або іншими словами, з того моменту, як економіка США повернулася до зростання) 91 % приросту доходів пішло на 1% найбагатших. Багатство навіть більш сконцентровано наверху, ніж дохід. Найбагатші 1% американців володіють 41,8% багатства країни, а найбагатші 0,1% контролюють більше 22% загального багатства країни. Яскравим прикладом крайнощів багатства в Америці є родина Уолтонів: шість спадкоємців імперії Уолмарт володіють багатством у 145 мільярдів доларів, що еквівалентно статку 1782020 середньостатистичних сімей...Ряд досліджень вказують на зв'язок між нерівністю результатів та нерівністю можливостей. Коли існує велика нерівність доходів, ті, хто знаходиться на вершині, можуть купити для своїх нащадків привілеї, недоступні для інших, і вони часто вважають, що це їхнє право та обов'язок так робити. І, звичайно, без рівних можливостей ті, хто народився в нижній

частині розподілу, швидше за все залишаться там: нерівність результатів зберігається сама собою.

2. Всесвітній індекс багатомірного бідності - 2019. Ключові висновки. URL: <https://www.ua.undp.org/content/ukraine/uk/home/library/sustainable-development-report/global-multidimensional-poverty-index-2019-.html>

...Всесвітній Індекс багатомірного бідності-2019 (ІББ) представляє детальну картину бідності по всій планеті й виходить далеко за межі простих грошових показників для аналізу того, як люди відчують бідність у повсякденному житті. Так, Індекс враховує, наскільки люди здорові, чи мають вони доступ до чистої води, чи відвідували вони школу. Володіючи інформацією про природу і ступінь багатомірного (абсолютної) бідності в усьому світі, урядовці, відповідальні за ухвалення відповідних рішень, можуть краще реагувати на заклик Цілі сталого розвитку № 1 подолати бідність у всіх її проявах. Результати ІББ-2019 охоплюють 101 країну, де проживають 5,7 мільярдів людей.

Найбільша частка абсолютно бідних людей живуть у країнах Субсахарської Африки та Південної Азії (у цих двох регіонах живе 84,5 % всіх людей, що належать до категорії багатомірного бідності), проте показники бідності сильно коливаються всередині цих країн. У країнах Субсахарської Африки коливання становить від 6,3 % у Південній Африці до 91,9 % в Південному Судані. У Південній Азії коливання становить від 0,8 % на Мальдівах до 55,9 % в Афганістані. Заходи для подолання бідності необхідні також в інших регіонах. Ємен (47,7 %), Східний Тимор (45,8 %) та Гаїті (41,3 %) демонструють доволі високі показники багатомірного бідності.

У Всесвітньому ІББ проаналізовано як кількість бідних людей, так і ступінь їхньої бідності. У бідніших країнах зазвичай фіксують не лише більшу кількість людей, які живуть у багатомірній бідності, але також вищий ступінь бідності, тобто кожна бідна людина зазнає обмежень за більшою кількістю індикаторів (отож, вони більше потерпають від бідності). Бідність має чимало проявів. Такі країни, як Нігерія, Пакистан, Судан і Гаїті демонструють високу ступінь нерівності серед бідних, тобто рівень життя людей, які живуть у багатомірній бідності в цих країнах, дуже неоднорідний. Деталізація даних всесвітнього ІББ за віком засвідчує нерівність між групами. Частка абсолютно бідних дітей вища, ніж дорослих, а наймолодші діти страждають найбільше. ...люди в сільській місцевості досі бідніші, ніж у містах.

3. Бауман 3. Індивідуалізоване суспільство. Пер. з англ. https://royallib.com/book/bauman_zigmunt/individualizirovannoe_obschestvo.html

Тим часом серед факторів, на які не звертають уваги, слід в першу чергу відзначити роль «нових бідних» у відтворенні і зміцненні того глобального порядку, який і є причиною їх знедоленості; відтворення атмосфери страху, що робить нещасним життя всіх інших; нарешті, міру, в якій підтримка глобального порядку залежить від цих знедоленості і страху. Карл Маркс одного разу ... сказав, що робітники не можуть звільнитися самі, не звільнивши і всіх інших членів суспільства. Сьогодні, в епоху тріумфу капіталізму, що не потребує застереження і навіть кордонах, можна сказати, що все людство не може звільнитися від атмосфери страху і безсилля, якщо найбідніша його частина не звільниться від злиднів і бідності. Коротше кажучи, наявність великої армії бідняків і широко відома складність їх становища є для існуючого порядку найважливішим і, можливо, навіть вирішальним, врівноважуючим фактором.

Його значення полягає в пом'якшенні сприйняття умов життя споживача, що перебуває у вічній невизначеності, умов, які в іншій ситуації виглядали б відразливими і огидними. Чим безвихідніша в їх сприйнятті злиденність і людиноненависницьке існування бідняків, що живуть в інших країнах або на сусідній вулиці, тим краще вони грають свою роль в тій драмі, сценарію якої вони не писали і на яку не проходили проб. Нинішні бідняки – це колективний «інший» переляканих споживачів; вони тепер уособлюють пекло... Один тільки вигляд бідних тримає забезпечених в стані страху і покірності. Вони не наважуються уявити інший світ і стають занадто обачними, щоб спробувати змінити цей. І поки такий стан зберігається, шанси [на відродження] автономного самоорганізованого суспільства, на встановлення демократичної республіки, заснованої на принципах громадянства, залишаються, м'яко кажучи, нікчемними і туманними.

5. Словникова робота. Зробіть глосарій із термінів, які використовують при вивченні теми.

Термінологічний словник – це словник термінів та визначень певної галузі знань. Термінологічний словник із соціології має містити тлумачення змісту термінів соціології, персональних здобутків провідних соціологів та інші відомості.

6. Практичне завдання.

1. Відомий сучасний соціолог Дж. Стігліц досліджував негативні наслідки нерівностей, називаючи їх поняттям «соціальна ціна нерівностей». Створіть «каталог негативних ефектів стратифікації».
2. Як пов'язані права людини та бідність? Аргументуйте відповідь статистикою.
3. Поміркуйте та відтворіть стратифікаційну систему сучасного українського соціуму.

7. Тест-контроль.

1) До відкритого типу стратифікації відноситься:

1. Рабство
2. Класи
3. Касти
4. Стани

2) Втрата особистістю належності до певної соціальної групи, норм і цінностей відповідної субкультури без входження до іншої:

1. Маргіналізація
2. Депривація
3. Сегрегація
4. Деградація

3) В сучасному українському суспільстві найбільш масовим є:

1. Вищий клас
2. Середній клас
3. Нижчий клас
4. Андерклас

4) Який з історичних типів соціальної стратифікації відповідає індустріальному суспільству:

1. Рабство
2. Стани
3. Касти
4. Класи

5) Вкажіть судження, яке не відповідає дійсності:

1. Соціальна стратифікація і класова система суспільства це одне й теж
2. Класи - відкритий тип стратифікації, рабство, касти, шари – закритий
3. До критеріїв стратифікації належать престиж, влада, освіта, дохід тощо
4. Соціальна стратифікація передбачає розподіл суспільства на розташовані у вертикальному порядку соціальні групи і верстви

6) Основними підставами/ознаками соціальної стратифікації є:

1. Дохід, престиж, влада, культурний рівень
2. Дохід, влада, рівень культури, освіта
3. Дохід, влада, освіта, престиж
4. Місце проживання, дохід, політична належність, освіта

7) Стратифікація має дві історичних типи, а саме:

1. Відкритий та авторитарний
2. Закритий та демократичний
3. Авторитарний та демократичний
4. Відкритий та закритий

8) *Ідеологія нерівності за ознакою зовнішнього вигляду має назву:*

1. Сексизм
2. Расизм
3. Лукізм
4. Сайсизм

9) *Дії чи бездіяльність, що призводять до створення несприятливих умов, встановлення обмежень реалізації прав та свобод у будь-якій сфері життя для особи (групи осіб) за ознаками раси, кольору шкіри, етнічної, національної належності, віросповідання:*

1. Дискримінація
2. Нерівність
3. Експлуатація
4. Насильство

10) *Для якого класу властиво: головна характеристика його представників – статус тимчасово зайнятих з нестабільним доходом, постійним ризиком потрапити до лав безробітних:*

1. Саларіат
2. Прекаріат
3. Андерклас
4. Маргінали

8. Творче завдання:

1. Створіть підбірку фільмів, в яких репрезентуються різні види нерівності, надайте коротку анотацію.
2. Розфарбуйте карту м. Дніпра з точки зору теорії престижної адреси.

ТЕМА 5. СОЦІАЛЬНІ ІНСТИТУТИ ТА ОРГАНІЗАЦІЇ

1. Підготувати мультимедійні презентації на запропоновані теми:

1. Інституціоналізація як процес виникнення та становлення соціального інституту.
2. Ознаки та види соціального інституту.
3. Функції та дисфункції соціального інституту.
4. Проблема довіри до соціальних інститутів: український контекст.
5. Соціальна організація: сутність, ознаки, функції.
6. Типи та види соціальних організацій.
7. Тоталітарні організації та їх особливі характеристики.
8. Інституціональний та неоінституціональний підходи в соціології.
9. Неформальні організації: сутність, різновиди.
10. Сім'я як соціальний інститут: український контекст.
11. Громадські організації та принципи їх роботи в Україні.
12. Міжнародні організації та їх роль.

2. Робота з графічним матеріалом:

1. Заповніть таблицю щодо ознак формальних соціальних інститутів

<i>Ознаки</i>	<i>Спорт</i>	<i>Наука</i>	<i>Суд</i>	<i>Армія</i>	<i>Бізнес</i>
Ідеологія					
Установки та зразки поведінки					
Символічні риси					
Утилітарні цінності					
Усні та письмові кодекси поведінки					
Статуси та ролі					

2. Заповніть таблицю, дописавши етапи процесу інституціалізації

<i>Інституціалізація</i>
1.
2.
3. Поява процедур, пов'язаних з нормами і правилами
4.
5.
6. Створення системи статусів і ролей, які охоплюють всіх без винятку членів інституту

3. За зведеною таблицею результатів щорічних національних моніторингових опитувань 1992-2020, проаналізуйте рівень довіри українців до міліції (поліції)

Який рівень Вашої довіри поліції (міліції)? (у %)

[Українське суспільство: моніторинг соціальних змін - 2020: Зб. наук. праць. Випуск 7 (21). Київ: Інститут соціології НАН України. 2020, С. 470]

	<i>1994</i>	<i>1996</i>	<i>2000</i>	<i>2004</i>	<i>2008</i>	<i>2012</i>	<i>2014</i>	<i>2015</i>	<i>2018</i>	<i>2019</i>	<i>2020</i>
Зовсім не Довіряю	27.9	34.7	28.6	27.9	22.8	30.3	33.4	37.6	28.6	20.3	18.0
Переважно не довіряю	29.2	24.7	28.2	30.1	32.8	35.6	34.3	36.1	33.6	32.4	36.0
Важко Сказати	26.3	26.7	30.2	27.7	30.6	24.6	25.8	19.3	25.3	26.2	33.1
Переважно довіряю	10.0	10.0	9.2	11.4	12.4	8.0	5.7	5.9	11.4	19.7	12.3
Цілком Довіряю	2.8	3.8	3.3	2.8	1.2	0.8	0.8	0.6	1.1	1.4	1.5
Не відповіли	3.8	0.0	0.9	0.1	0.1	0.2	0.1	0.4	0.0	0.0	0.1
Середній бал	2.3	2.2	2.2	2.3	2.4	<i>2.1</i>	<i>2.1</i>	<i>1.9</i>	2.2	2.5	2.4

3. Використовуючи доступ до електронного ресурсу Наукової бібліотеки ім. В.І. Вернадського зробити підбір літератури та підготувати анотацію за проблематикою теми.

Бібліографічний опис літератури здійснюється за індивідуальним завданням викладача. Він може здійснюватися за відповідною тематикою, персоналією тощо. Загальний обсяг повинен складати понад 30 джерел.

4. Ознайомтесь з уривками першоджерел та напишіть есе за одним з прочитаних фрагментів.

1. Гідденс Е. Соціологія. Пер. з англ. Київ: Основи. 1999. С. 231.

ПОГЛЯДИ ВЕБЕРА НА БЮРОКРАТІЮ

Згідно з Вебером, усі великомасштабні організації за своєю природою тяжіють до бюрократизації. Слово "бюрократія" запровадив 1745 р. Мосьє де Гурне, котрий додав до слова "бюро", що означає "контора" і "письмовий стіл", термін, утворений від грецького дієслова "керувати". Отже, бюрократія є правлінням чиновників. Спочатку "бюрократія" як термін застосовувався тільки щодо державних чиновників, однак поступово поширив своє значення загалом на великі організації.

Погляд Вебера на бюрократію є містком між цими двома крайніми позиціями. Як зазначав Вебер, у традиційних цивілізаціях існувала обмежена кількість бюрократичних утворень. Наприклад, бюрократичне чиновництво Китайської імперії відповідало за загальний стан урядування. Проте повномасштабного розвитку бюрократії набули тільки в сучасну епоху. Згідно з Вебером, у сучасних країнах розростання бюрократії є неминучим; бюрократична влада є єдиним способом дати раду адміністративним потребам великомасштабних соціальних систем. Разом з тим, на думку Вебера, бюрократії притаманний ряд серйозних недоліків, котрі, як ми побачимо далі, мають важливий підтекст для природи сучасного суспільного життя.

...Вебер перелічив кілька характеристик ідеального типу бюрократії:

- Наявність чіткої ієрархії влади. Таким чином, завдання в організації розподіляються як "офіційні обов'язки". Бюрократія має вигляд піраміди з найвищим керівництвом на верхівці. Ланцюг вказівок тягнеться з верхівки до основи, що уможливорює координоване прийняття рішень. Кожний вищий підрозділ контролює і перевіряє діяльність підрозділу, розташованого нижче в ієрархи.

- Поведінка службовців на всіх рівнях організації координується писаними правилами. Це не означає, що бюрократичні обов'язки є просто рутинною справою. Чим вище розташований підрозділ, тим більше ці правила охоплюють широкий перелік справ і вимагають гнучкості в їх інтерпретації.

- Службовці працюють повний робочий день і одержують платню. Кожна посада в ієрархії забезпечується визначеною і фіксованою зарплатнею. Кар'єра осіб у межах організації вважається природним явищем.

Просування вище можливе на основі здібностей, старшинства або комбінації обох чинників.

- Існує розмежування обов'язків службовців у рамках організації та їхнього приватного життя. Приватне життя службовця відрізняється від його діяльності на робочому місці і, відповідно, відмежовується від неї фізично.

- Жодний із членів організації не володіє матеріальними ресурсами, з якими вони працюють. Згідно з Вебером, розвиток бюрократії відчужує працівників від контролю за своїми засобами виробництва. У традиційних спільнотах фермери та ремісники здебільшого контролювали свій процес виробництва і володіли своїми знаряддями праці. У бюрократичному середовищі службовцям не належать офіси, в яких вони працюють, столи, за якими вони сидять, або офісне обладнання, яким вони користуються...

На думку Вебера, чим більше організація наближається до ідеального типу бюрократії, тим ефективніше вона виконуватиме завдання, заради яких її було створено. Вебер часто порівнював бюрократії із складними механізмами....

У веберівському аналізі бюрократії чільне місце відводиться формальним стосункам у межах організацій, відносинам між людьми, визначеним правилами організації. Вебер небагато говорив про неформальні стосунки та взаємини в невеликих групах, які можуть існувати в усіх організаціях. Однак у бюрократичних утвореннях неформальні способи виконання роботи часто сприяють гнучкості, котрої інакше годі домогтися.

2.Смелзер Н. Соціологія: пер. з англ. URL: <https://lib. convdocs.org/docs/index-243465.html>

СОЦІАЛЬНІ ІНСТИТУТИ: СУСПІЛЬНИЙ ЛАД. Вивчаючи ж великі об'єднання формальних ролей, ми приходимо до такого поняття, як соціальний інститут. Інститутом називається сукупність ролей і статусів, призначена для задоволення певної соціальної потреби. Ми живемо у високо інституціоналізованому суспільстві. Наприклад, інститутом є наша система освіти. Вона включає ресурси і ролі, необхідні для передачі знань і культурних цінностей від одного покоління іншому. Економічні інститути виробляють і розподіляють товари і послуги. Сім'я також є інститутом – вона створює нових членів суспільства. Навіть з найпростіших видів взаємодії будуються складні інститути... Однією з важливих рис інституту є його відповідність «соціальній потребі». Люди, вочевидь, не можуть існувати без колективних об'єднань - спільнот і суспільств, які зберігаються протягом тривалого часу. Ця тенденція, напевно, зумовлена біологічною залежністю людей один від одного, перевагами співробітництва і розподілу праці з метою виживання у порівнянні із зусиллями окремих індивідів, а також винятковою здатністю людей взаємодіяти один з одним на основі символічної комунікації...Інститути служать не тільки організації спільної діяльності людей заради задоволення їхніх соціальних потреб. Вони також регулюють використання ресурсів, якими володіє суспільство.

Отже, інститути являють собою соціальні утворення, організовані для використання ресурсів суспільства у формах інтеракції заради задоволення тієї чи іншої соціальної потреби. Однією з важливих функцій інститутів є стабілізація діяльності людей, шляхом зведення її до більш-менш передбачуваних зразків соціальних ролей.... У навчальних інститутах багато ролей теж точно визначені: учитель, учень, адміністратор, секретар, сторож; для їх засвоєння потрібні певні зразки взаємодії людей, які виконують саме ці ролі. ...інститути дуже рідко залишаються стійкими протягом тривалого часу. Умови, що впливають на них, постійно змінюються...

5. Словникова робота. Зробіть глосарій із термінів, які використовують при вивченні теми.

Термінологічний словник – це словник термінів та визначень певної галузі знань. Термінологічний словник із соціології має містити тлумачення змісту термінів соціології, персональних здобутків провідних соціологів та інші відомості.

6. Практичне завдання.

1. За запропонованою на лекції схемою (ознаки соціального інституту, його функції та дисфункції) проаналізуйте будь-який український соціально-правовий інститут, наприклад, право, суд, покарання тощо.
2. Розгляньте ОВС України як формальну організацію.

7. Тест-контроль

1) Прикладом соціального інституту є:

1. Інститут соціології НАН України
2. ДДУВС
3. Міністерство юстиції
4. Релігія

2) Функції соціального інституту, які офіційно не декларуються, але фактично здійснюються, називають:

1. Комунікативні
2. Інтегративні
3. Явні
4. Латентні

3) Інституалізація виступає процесом, за якого певна потреба усвідомлюється як:

1. Особистісна
2. Групова
3. Загальносуспільна
4. Політична

4) *Сучасна п'ятірка головних соціальних інститутів включає:*

1. Сім'я, релігія, економіка, політика і освіта
2. Наука, релігія, економіка, культура, освіта
3. Економіка, політика, виробництво, мистецтво, політика
4. Сім'я, освіта, релігія, мистецтво, культура

5) *Соціальний інститут – це:*

1. Це історично складена, стійка форма організації спільної діяльності людей у певній сфері життєдіяльності, яка регулюється нормами і спрямована на задоволення людських потреб
2. Процес становлення особистості, засвоєння індивідом цінностей, норм, установок, зразків поведінки, властивих суспільству, до якого він належить;
3. Це соціальна група, членством в якій людина завдячує виключно своїм народженням
4. Це велика група людей, які мають подібний соціальний статус у системі стратифікації, вирізняються особливостями стилю життя і світосприймання

6) *Статут політичної партії відноситься до наступної ознаки інституту:*

1. Зразки поведінки
2. Символічні риси
3. Усні та письмові кодекси поведінки
4. Ідеологія

7) *Студентське товариство – це приклад:*

1. Добровільної асоціації
2. Тоталітарної організації
3. Бюрократичної організації
4. Формальної організації

8) *Визначить рису, притаманну бюрократичним організаціям:*

1. Добровільність членства
2. Чіткий розподіл праці і обов'язків
3. Захист інтересів суспільства
4. Дружні неформальні стосунки

9) *Однією з ознак соціальної організації виступає:*

1. Цілеспрямованість
2. Взаємодопомога
3. Самовідтворюваність
4. Еволюційний характер виникнення

10) *Інституціоналізація – процес, який означає:*

1. Стан кризи інституційної системи суспільства

2. Сприйняття пануючих думок, додержування стандартів, стереотипів масової свідомості, авторитетів, принципів
3. Процес виникнення і становлення соціальних інститутів
4. Визнання членами суспільства існуючого соціального порядку

8. Творче завдання:

1. Користуючись Законом України «Про Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини», охарактеризуйте місця несвободи в цілому або одне з них як тотальні організації.
2. Поміркуйте та проілюструйте зміни інституту моди протягом його розвитку.

ТЕМА 6. ПОНЯТТЯ ОСОБИСТОСТІ В СОЦІОЛОГІЇ

1. Підготувати мультимедійні презентації на запропоновані теми:

1. Соціологічні підходи до вивчення особистості та її місця у суспільстві.
2. Соціологічна структура особистості.
3. Соціальні статуси та ролі.
4. Соціалізація як процес інтеграції індивіда у соціум.
5. Гендерна соціалізація та її особливості.
6. Правова соціалізація та її специфіка.
7. Вік як соціокультурна характеристика особистості.
8. Гендер як соціокультурний атрибут особистості.
9. Покоління: підходи до виокремлення, види та їх особливості.
10. Модальна особистість та можливості її вивчення в соціології
11. Ціннісні орієнтації особистості.
12. Сучасна особистість та її риси (за А.Інкельсом).

2. Робота з графічним матеріалом:

1. Заповніть таблицю, яка відображує сутнісні риси різних типів особистості

<i>Тип особистості</i>	<i>Характерні риси особистості</i>
базисний	
модальний	
маргінальний	
ідеальний	
сучасний	

2. За допомогою графічного редактора створіть схему за питанням «Особистість. Індивід. Людина. Індивідуальність», яка б відображала сутність, взаємозв'язок та відмінність між даними поняттями.

3. Заповніть таблицю, назвавши основні риси первинної та вторинної соціалізації

<i>Маркери</i>	<i>Первинна соціалізація</i>	<i>Вторинна соціалізація</i>
Вік		
Інститути		
Агенти		
Особливості		
Складнощі		
Результати		

2. Використовуючи доступ до електронного ресурсу Наукової бібліотеки ім. В.І. Вернадського зробити підбір літератури за проблематикою теми.

Бібліографічний опис літератури здійснюється за індивідуальним завданням викладача. Він може здійснюватися за відповідною тематикою, персоналією тощо. Загальний обсяг повинен складати понад 30 джерел.

3. Ознайомтесь з уривками першоджерел та напишіть есе за одним з прочитаних фрагментів.

- 1. Парсонс Т. Процес соціалізації і структура референтної групи. Гуменюк Л.Й. Соціологія: Хрестоматія (від першоджерел до сучасності). У 2-х томах. Т.1. Львів: ЛьвДУВС, 2019. С. 686.**

В якості відправного пункту свого аналізу я беру точку зору, в даний час широко відому і загальноприйнятю, що основний характер структури окремої особистості склався в процесі соціалізації на основі структури систем соціальних об'єктів, з якими вона мала зв'язок протягом свого життя, включаючи, звичайно, культурні цінності і норми, інституалізовані в цих системах. Це та група систем соціалізації, яку мені хотілося б розглядати як референтну групу систем, пов'язану з процесом соціалізації. Моя теза полягає в тому, що процес соціалізації проходить низку стадій, які визначаються як підготовка до участі в різних рівнях організації суспільства; лише окремі обрані меншини готуються брати участь з усвідомленням всієї відповідальності у більш високих рівнях організації. Системи орієнтації, включені в процес соціалізації, не є тому просто «співвіднесені» з серією організаційних рівнів, розглянутих у першому розділі; насправді вони представляють собою особливі різновиди організації на відповідних рівнях. Як в першому розділі, так і тут важливо побудувати безперервний ряд, який би пов'язував низ і вершину моделі. 686 Всі наведені нижче приклади взяті з американського суспільства. Я спробую окреслити досить схематично три основні стадії процесу соціалізації в нашому суспільстві, кожна з яких, в свою чергу, поділена на дві більш яскраво виражені підстадії. Перша з них має місце в сім'ї, друга концентрується в початковій і середній школі і третя – в коледжах, у вищих і професійних школах. Як і слід було очікувати, поділ на категорії має тенденцію ставати менш чітким у міру наближення до вершини шкали, оскільки інституціоналізація на цьому рівні ще недосконала.

2. М. Мід *Культура та світ дитинства*. URL: https://royallib.com/book/mid_margaret/kultura_i_mir_detstva.html

Я визначила постфігуративну культуру як культуру, у якій більшість незмінного, традиційного стала предметом аналітичного усвідомлення, як культуру, втілену у трьох поколіннях. У суспільстві, подібному до нашого, з значною соціальною мобільністю, розрив між поколіннями за освітою та за стилями життя неминучий. Проте молоді люди у своєму русі вгору та зовні стикаються з певними цінностями, які розділяються більшістю дорослих у двох старших поколіннях. Характерно, що ці непорушні переконання, що поділяються всіма дорослими, сприймаються некритично. Але в сучасному взаємопов'язаному світі потрібні залізні або бамбукові завіси, щоб створити якусь подобу однотайності... Просте припущення того, що цінності молодого покоління або ж деякі групи в ньому можуть якісно відрізнятись від цінностей старших, розглядається як загроза будь-яким моральним, патріотичним чи релігійним цінностям батьківського покоління, цінностям, що затверджуються постфігуративним некритичним запалом або з новопродбанною постфігуративною відданістю. Старше покоління припускає, що все ще існує спільна згода щодо природи доброго, істинного та прекрасного, що людська природа з її природженими механізмами сприйняття, відчування, мислення та дій залишається незмінною.

...я думаю, що зараз народжується нова культурна форма, називаю її префігурацією. Діти сьогодні стоять перед обличчям майбутнього, яке настільки невідоме, що їм не можна керувати так, як ми це намагаємося робити сьогодні, здійснюючи зміни в одному поколінні за допомогою кофігурації в рамках сталої, контрольованої старшими культури, що несе в собі багато постфігуративних елементів. За два десятиліття, 1940-1960 роки, відбулися події, що незворотно змінили ставлення людини до людини та до світу природи. Винахід комп'ютера, успішне розщеплення атома та винахід атомної та водневої бомби, відкриття в галузі біохімії живої клітини, дослідження поверхні нашої планети, крайнє прискорення зростання населення Землі та усвідомлення неминучості катастрофи, якщо це зростання продовжиться, криза міст, руйнування природного середовища, об'єднання всіх частин світу реактивною авіацією та телебаченням, підготовка до створення супутників та перші кроки у космосі, тільки недавно усвідомлені можливості необмежених джерел енергії та синтетичних матеріалів та перетворення у найбільш розвинених країнах проблем виробництва в проблеми розподілу та споживання - все це призвело до різкого необоротного розриву між поколіннями.

Ще недавно старші могли говорити: «Послухай, я був молодим, а ти ніколи не був старим». Але сьогодні молоді можуть їм відповісти: «Ти ніколи не був молодим у світі, де я молодий, і ніколи ним не будеш». Так завжди буває з піонерами та їхніми дітьми. У цьому сенсі всі ми, народжені та виховані до 1940-х років - іммігранти. Подібно до першого покоління

піонерів, нас навчили навичкам, прищепили нам повагу до цінностей, що лише частково відповідають новому часу. Ми, старші, все ще розпоряджаємось механізмами управління та влади. І як піонери-іммігранти з колонізуючих країн, ми все ще чіпляємося за віру, що діти врешті-решт багато нагадуватимуть нас. Однак діти на наших очах стають зовсім чужими...

У минулому, зміни були відносно повільними. ...завжди були дорослі, які знали більше, досвід яких був більшим, ніж знання та досвід будь-якого молодого чоловіка. Сьогодні ж раптом у всіх частинах світу, де всі народи об'єднані електронною комунікативною мережею, у молодих людей виникла спільність досвіду, того досвіду, якого ніколи не було і не буде у старших. І навпаки, старше покоління ніколи не побачить у житті молодих людей повторення свого безпрецедентного досвіду змін. Цей розрив між поколіннями абсолютно новий, він глобальний і загальний. Сьогоднішні діти виростають у світі, якого не знали старші...

4. Словникова робота. Зробіть глосарій із термінів, які використовують при вивченні теми.

Термінологічний словник – це словник термінів та визначень певної галузі знань. Термінологічний словник із соціології має містити тлумачення змісту термінів соціології, персональних здобутків провідних соціологів та інші відомості.

5. Практичне завдання.

1. Створіть портрет модальної особистості сучасного українця (на матеріалах статистики, соціологічних досліджень).

2. Проаналізуйте результати загальнонаціонального опитування «Українське покоління Z: цінності та орієнтири» (2017 р., URL: http://neweurope.org.ua/wp-content/uploads/2017/11/Ukr_Generation_ukr_inet-2.pdf) та зробіть коротку аналітичну довідку про основні характеристики сучасної молоді.

6. Тест-контроль.

1) Особистість – це:

1. Соціально визначена можливість особи діяти відповідно до об'єкта дії
2. Тип світогляду, за яким індивідуальні інтереси протиставляються суспільним і переважають їх
3. Стійка система соціально значущих рис і властивостей людини, котра реалізується в процесі соціальних зв'язків через активну предметну діяльність та спілкування
4. Особливе ставлення людини до дійсності й до самої себе, що проявляється у цінностях, мотивах, потребах, установках, переконаннях та ідеалах

2) Соціальна роль – це:

1. Модель поведінки, очікувана від того, хто має певний соціальний статус
2. Місце в соціальній структурі групи чи суспільства
3. Особливе ставлення людини до дійсності і самої себе, що проявляється в цінностях, мотивах, потребах, переконаннях, прагненнях та ідеалах
4. Усвідомлення особистістю своєї приналежності до певної спільноти, її поведінка відповідно до усталених у групі норм

3) *Соціальний статус – це:*

1. Процес входження в суспільство, включення особистості в соціум
2. Місце в соціальній структурі групи чи суспільства
3. Особливе ставлення людини до дійсності і до самої себе, котра проявляється в цінностях, мотивах, потребах, прагненнях, переконаннях та ін
4. Усвідомлення особистістю своєї приналежності до певної спільноти, її поведінки відповідно до усталених у групі норм

4) *Соціальна поведінка – це:*

1. Особливе ставлення людини до дійсності і до самої себе, що проявляється в цінностях, потребах, мотивах та ін.
2. Модель поведінки, очікувана від того, хто має певний соціальний статус
3. Тип світогляду, за яким індивідуальні інтереси протиставляються суспільним і переважають їх
4. Усвідомлені, цілеспрямовані дії, засновані на увазі до потреб, інтересів, дій інших людей, існуючих соціальних норм

5) *Індивід – це:*

1. Сукупність біологічних та соціальних рис, які відрізняють одну людину від іншої
2. Окрема конкретна людина, представник людського роду
3. Система соціально значущих рис, що характеризує людину як продукт суспільного розвитку та включення в систему соціальних зв'язків
4. Унікальні властивості людини

6) *Індивідуальність – це:*

1. Сукупність біологічних та соціальних рис, які відрізняють одну людину від іншої
2. Окрема конкретна людина, представник людського роду
3. Система соціально значущих рис, що характеризує людину як продукт суспільного розвитку та включення в систему соціальних зв'язків
4. Особлива поведінка у відповідності до певного статусу

7) *Соціалізація – це:*

1. Процес засвоєння людиною впродовж свого життя певної системи знань, норм, цінностей, притаманний повноправним членам суспільства

2. Процес взаємодії людини з соціальним середовищем, під час якого узгоджуються вимоги й очікування його учасників
3. Втрата особистістю об'єктивної приналежності до певної соціальної групи без подальшого входження до іншої, втрата норм та цінностей відповідної субкультури
4. Процес виховання людини

8) *Концепцію одномірної людини розробив:*

1. Р. Дарендорф
2. Д. Рісмен
3. Е. Дюркгейм
4. Г. Маркузе

9) *Базовими потребами особистості є:*

1. Духовні
2. Екзистенціальні
3. Соціальні
4. Фізичні

10) *Модальний тип особистості репрезентує:*

1. Сукупність якостей особистості, необхідних для розвитку даного соціуму
2. Переважаючий тип особистості на певному етапі розвитку суспільства
3. Соціальний ідеал особистості певного суспільства
4. Сучасна просунута особистість

7. Творче завдання.

1. Опишіть взаємовідносини між поколіннями «X» та «Z» на прикладі ваших стосунків з батьками.
2. Подивіться один з фільмів «Експеримент» (2001, Німеччина), «Втеча з тюрми» (2009, США), «Злочинець» (2008, США), «Три дні на втечу» (2010, США, Франція) та опишіть де- та ресоціалізацію в екстремальних умовах тотальних організацій.

ТЕМА 7. СОЦІАЛЬНІ ПРОЦЕСИ ТА ЇХ ВИДИ

1. Підготувати мультимедійні презентації на запропоновані теми:

1. Мобільність як соціальний процес.
2. Глобалізація та її ознаки.
3. Загальне уявлення про соціальні процеси: ознаки, стадії.
4. Типологія соціальних процесів.
5. Співробітництво, суперництво, конкуренція, конфлікт як види соціальних процесів.
6. Глобалізація як соціальний процес.
7. Економічні, політичні та культурні наслідки глобалізації.

8. Урбанізація та її характеристики.
9. Соціальна мобільність як соціальний процес.
10. Особливі процеси та їх характеристика.
11. Внутрішньоособистісні процеси та їх дослідження.
12. Дезорганізація як соціальний процес та її соціологічна інтерпретація.

2. Робота з графічним матеріалом:

1. П. Сорокін визначив закономірності соціальної мобільності. Впишіть пропущені

1. Не існує суспільств, в яких була б відсутня вертикальна мобільність
2.
3. Інтенсивність та всезагальність мобільності змінюється в просторі
4. Показники мобільності не залежать від рівня розвиненості суспільства
5.

2. Заповніть таблицю щодо змісту основних видів мобільності

<i>Вид мобільності</i>	<i>Головна ознака</i>
Висхідна	
Нисхідна	
Горизонтальна	
Вертикальна	
Міжпоколінна	
Внутріпоколінна	
Стихійна	
Організована	
Вимушена	
Добровільна	

3. За допомогою графічного редактору створіть схему на питання «Урбанізація: сутність, фази, етапи, результати»

3. Використовуючи доступ до електронного ресурсу Наукової бібліотеки ім. В.І. Вернадського зробити підбір літератури та підготувати анотацію за проблематикою теми.

Бібліографічний опис літератури здійснюється за індивідуальним завданням викладача. Він може здійснюватися за відповідною тематикою, персоналією тощо. Загальний обсяг повинен складати понад 30 джерел.

4. Ознайомтесь з уривками першоджерел та напишіть есе за одним з прочитаних фрагментів.

1. Urry J. *Mobilities*. Cambridge: Polity Press, 2007. 336 P. 134.

Іноді здається, що весь світ рухається. Молоді пенсіонери, міжнародні студенти, терористи, члени різних діаспор, відпускники, бізнесмени, раби, зірки спорту, біженці та претенденти на статус біженця, туристи, мешканці передмість, молоді мобільні професіонали, повії та ще багато хто інших – всі вважають, що світ у їхніх руках чи принаймні біля їхніх ніг. Земну кулю перетинають маршрути цих численних груп, члени яких постійно стикаються один з одним у транспортних вузлах і вузлах зв'язку, де вони нишпорять реальними або електронними базами даних у пошуках наступного автобуса, листа, літака, СМС, ліфта, порома, поїзда, таксі, веб-сайту, безкоштовного доступу до Інтернету тощо. Масштаби цих переміщень величезні...Усі матеріальні цінності також перебувають у русі і часто переносяться цими рухомими людьми, відкрито, приховано чи навіть не усвідомлюючи того...

...у світі існує дванадцять основних форм мобільності. Деякі з них сильно залежні від паспортів, віз, прав на проживання та трудової кваліфікації, інші – набагато менше...Ці форми різними способами перетинаються і стикаються один з одним. Отож вони:

- Пересування та міграція у пошуках політичного притулку чи місця проживання (Marfleet 2006); Cloke, Milbourne, Widdowfield 2003);
- Подорожі з діловими та професійними цілями (Davidson, Core 2003);
- Пізнавальні мандри студентів, дівчат «ai pair» та інших категорій молодих людей, які є своєрідним «обрядом переходу» і зазвичай полягають у поїздках у закордонні центри цивілізації (Tully 2002; Williams 2006);
- Медичні поїздки на курорти, мінеральні води, лікарні, лікувальні центри тощо (Blackbourn 2002);
- Військова мобільність армій, танків, вертольотів, літаків, ракет, супутників та літаків-шпигунів, які згодом можуть використовуватись із цивільними цілями (Kaplan 2006);
- Переїзди після виходу на пенсію, формування особливого транснаціонального стилю життя літніх людей (Gustafson 2001; O'Reilly 2003);
- «Буксирні подорожі» дітей, подружжя та інших родичів та слуг (Kofman 2004);
- Переміщення та міграція по вузлових точках якоїсь однієї діаспори, наприклад, китайської (Cohen 1997; Ong 1999);
- Рух працівників сфери обслуговування по всьому світу та особливо по глобальних містах (Sassen 2000), включаючи сюди і потоки сучасних рабів (за оцінками Бейлса, сьогодні їх налічується 28 мільйонів, див.: Bales 1999: 8);
- Туристичні подорожі з метою відвідування місць та подій, заради задоволення різних почуттів, особливо «туристичного погляду» (Urry 2002c);
- Відвідування друзів та родичів, але там, де ці дружні мережі теж можуть рухатися (Conradson, Latham 2005; Larsen, Urry, Axhausen 2006);
- Переміщення у зв'язку з роботою, у тому числі щоденні поїздки з передмістя до міста (Grabher 2004); Kesselring 2006).

2. Гідденс Е. Соціологія. Пер. з англ. Київ: Основи, 1999. Розділ 17. Міста і розвиток сучасного урбанізму. Риси сучасного урбанізму. С. 456.

Усі сучасні індустріальні суспільства значною мірою урбанізовані. В найбільших містах індустріалізованих країн проживає до 20 мільйонів чоловік, а у т.зв. великих містах, що охоплюють їх відгалуження, може проживати набагато більше. Найвищою формою сьогоденного урбанізованого життя є те, що названо мегаполісом — "містом міст". Цей термін походить із стародавньої Греції, де так називали місто-державу, сплановане на заздрість усім цивілізаціям, проте в сучасному варіанті він має мало спільного з тією мрією. В новітні часи цим терміном уперше позначили північно-східне узбережжя Сполучених Штатів — забудована зона, що простяглася на 450 миль від північної частини Бостона аж до південної частини Вашингтону. У цьому регіоні мешкає близько 40 мільйонів чоловік, за густоти населення понад 700 чоловік на квадратну милю. Майже такі самі числа й густота міського населення спостерігаються в районі Великих Озер між Сполученими Штатами й Канадою.

Британія, перша країна, що зазнала індустріалізації, також перша перетворилася із сільськогосподарської на переважно урбанізовану. 1800 року у великих і малих містах з чисельністю городян понад 10 тисяч проживало менше 20 % населення. На 1900 рік ця частка становила вже 74 %. Столицю країни, Лондон, у 1800 році населяло близько 1,1 мільйона чоловік; на початку ХХ ст. населення міста перевищило 7 мільйонів. У той час Лондон був найбільшим містом світу — величезним виробничим, комерційним і фінансовим центром Британської імперії, котра дедалі більше розросталася.

Урбанізація більшості інших європейських країн і Сполучених Штатів відбулася дещо пізніше, однак іноді, розпочавшись, прогресувала навіть швидшими темпами. У 1800 р. Сполучені Штати, порівняно з провідними європейськими державами того часу, залишалися аграрною країною. У спільнотах, що налічували понад 2500 чоловік, проживало менше 10 % населення. Сьогодні у таких спільнотах проживає понад 3/4 американців. Від 1800 до 1900 року населення Нью-Йорка зросло із 60 тисяч до 4,8 мільйонів чоловік!

Урбанізація у ХХ ст. є глобальним процесом, до якого дедалі більше прилучаються країни «третього світу». До 1900 р. майже весь приріст міського населення спостерігався на Заході: протягом наступних 50 років у містах «третього світу» відбувалося деяке зростання, однак головним періодом приросту міського населення стали останні 40 років. У 1960 -1992 рр. кількість жителів міст усього світу зросла на 1,4 мільярди. Протягом наступних 15 років вона зросте ще на 1 мільярд. У країнах «третього світу» число городян щороку зростає на величину, що дорівнює населенню Іспанії.

Міське населення зростає значно швидшими темпами, ніж сукупне населення світу: у 1975 році в міських зонах мешкало 39 % населення світу; у

2000 р. ця цифра, за прогнозами, становитиме 50 %, а в 2025 р., за оцінками ООН, 63 %. У Східній та Південній Азії у 2025 р. проживатиме близько половини світового населення, і на той час кількість міського населення Африки та Південної Азії в кожному разі перевищуватиме число городян Європи.

5. Практичне завдання.

1. Проаналізуйте темпи урбанізації у світі та напишіть аналітичну довідку з цієї теми.
2. Виходячи із сучасного стану українського соціуму, визначте основні конфлікти, які приховано та відкрито існують в ньому.

6. Словникова робота. Зробіть глосарій із термінів, які використовують при вивченні теми.

Термінологічний словник – це словник термінів та визначень певної галузі знань. Термінологічний словник із соціології має містити тлумачення змісту термінів соціології, персональних здобутків провідних соціологів та інші відомості.

7. Тест-контроль

1) Перехід людини до іншого підрозділу тієї самої організації із отриманням рівноцінної посади відноситься до наступного типу соціальної мобільності:

1. Вертикальна висхідна
2. Горизонтальна
3. Вертикальна низхідна
4. Вертикальна динамічна

2) Соціальну мобільність характеризують певні закономірності. Назвіть ту позицію, яка нею не є:

1. Мобільність інтенсивніша в стабільні періоди, і менш інтенсивна в періоди кризи в суспільстві
2. В різні періоди існування суспільства рівень та інтенсивність мобільності різні
3. Не існує суспільств, в яких мобільність була б абсолютно вільною
4. Існують суспільства, в яких мобільність взагалі неможлива

3) Як називається процес міжгрупової чи просторової рухливості населення, його здатність (готовність) до соціальних переміщень:

1. Міграція
2. Переміщення
3. Мобільність
4. Соціальний рух

4) Теорію соціальної мобільності розробив:

1. П. Сорокін
2. Е. Дюркгейм
3. М. Вебер
4. П. Бурдьє

5) *Соціальний процес, що передбачає узгодження діяльності індивідів, груп для досягнення загальної мети незалежно від її характеру, називають:*

1. Асиміляцією
2. Амальгамацією
3. Пристосуванням
4. Співробітництвом

6) *Суперництво – це: соціальний процес:*

1. Зіткнення протилежних інтересів індивідів, груп або прагнення до задоволення однакових інтересів
2. Задоволення власних цілей індивідів і груп шляхом усунення, знищення чи підпорядкування інших груп та індивідів з подібними цілями
3. Боротьби між суб'єктами за найвигідніші умови виробництва і збуту товарів та послуг
4. Спільної діяльності, спільної праці для досягнення мети

7) *Форма поведінки індивіда чи групи, придатна для життя в новому соціальному середовищі є свідомим процесом:*

1. Пристосування
2. Асиміляції
3. Співробітництва
4. Гетоїзації

8) *Соціальні процеси за ступенем загальності є:*

1. Глобальні, загальні, особливі, одиничні
2. Еволюційні, революційні, глобальні, локальні
3. Глобальні, локальні, регіональні, прогресивні
4. Еволюційні, революційні, прогресивні, консервативні

9) *Процес швидкого зростання старих і появи нових міст, підвищення їхньої ролі в економічному й культурному житті суспільства, поширення міського способу життя на всю мережу поселень – це:*

1. Субурбанізація
2. Мегалополізація
3. Урбанізація
4. Дезурбанізація

10) *Процес всесвітньої економічної, політичної та культурної інтеграції та уніфікації:*

1. Інтеграція
2. Співробітництво
3. Глобалізація
4. Міжнародне співробітництво

8. Творче завдання.

Всесвітній економічний форум у 2020 р. склав індекс соціальної мобільності і розрахував за цим показником рейтинг для 82 країн. Індекс показує, наскільки громадяни прив'язані до свого соціально-економічного статусу – чи можуть народжені в бідних і малоосвічених сім'ях забезпечити собі краще життя. Для цього використовувалися 10 показників: якість охорони здоров'я; доступ до освіти; якість і рівність освіти; можливості для безперервного навчання; доступ до технологій; можливості працевлаштування; справедливість зарплат; умови роботи; соціальна захищеність; ефективність і відкритість громадських інститутів. Проаналізуйте цей рейтинг з точки зору показників України та топ-країн рейтингу (В Давосі представили перший індекс соціальної мобільності. Україна зайняла 46 місце в рейтингу. URL: <https://gwaramedia.com/v-davosi-predstavyly-pershyj-indeks-soczialnoyi-mobilnosti-ukrayina-zajnyala-46-misce-v-rejtyngu/>)

ТЕМА 8. СОЦІАЛЬНІ ЗМІНИ ТА СОЦІАЛЬНІ РУХИ

1. Підготувати мультимедійні презентації на запропоновані теми:

1. Поняття соціальних змін та їх типологія.
2. Теорії соціальних змін.
3. Інновація як вид соціальних змін.
4. Революції в системі соціальних змін.
5. Теорія модернізації. Органічна та неорганічна види модернізації.
6. Соціальні рухи, їх природа та визначальні характеристики.
7. Експресивні, утопічні, реформаторські, рухи опору.
8. Молодіжні рухи.
9. Феміністські та жіночі рухи.
10. Життєвий цикл соціальних рухів.
11. Новітні соціальні рухи, причини їх виникнення.
12. Соціальні рухи в сучасній Україні.

2. Робота з графічним матеріалом:

1. *За допомогою графічних редакторів створіть схему-малюнок за питанням «Революції: сутність, моделі, основні теорії».*
2. *Складіть порівняльну таблицю за питанням «Оксамитові та кольорові революції: схожі та відмінні риси»*

3. Заповніть таблицю «Сутність видів соціального руху»

<i>Вид</i>	<i>Мета</i>	<i>Учасники</i>	<i>Особливості</i>
Експресивний			
Утопічний			
Револьюційний			
Екологічний			
Феміністський			
Реформаторський			

3. Використовуючи доступ до електронного ресурсу Наукової бібліотеки ім. В.І. Вернадського зробити підбір літератури та підготувати анотацію за проблематикою теми.

Бібліографічний опис літератури здійснюється за індивідуальним завданням викладача. Він може здійснюватися за відповідною тематикою, персоналією тощо. Загальний обсяг повинен складати понад 30 джерел.

4. Ознайомтесь з уривками з робіт відомого сучасного соціолога Пьотра Штомпки та напишіть есе за одним з прочитаних фрагментів.

1. Штомпка П. Соціологія соціальних змін. Пер. з англ. URL: <https://psylist.net/hrestomati/00016.htm>.

Типи соціальних рухів.

Соціальні рухи відрізняються один від одного за масштабами передбачуваних змін. Деякі з них відносно обмежені за своїми цілями та не орієнтовані на перетворення основних інституційних структур. Вони хочуть перетворень усередині структури, а не її самої. Ми називаємо їх реформістськими... Інші рухи прагнуть до глибших перетворень, намагаються торкнутися основ соціальної організації. Внаслідок того, що під їх прицілом опиняються інститути, які займають центральне, стратегічне місце, зміни мають набагато більше далекосяжні наслідки, ніж передбачалося спочатку. В результаті відбувається перетворення самого суспільства, а не всередині нього. Такі рухи ми називаємо радикальними. До них відносяться, наприклад, рухи за громадянські права в США, проти апартеїду у Південній Африці, за національне визволення у колоніальних країнах. Коли передбачувані зміни охоплюють усі ключові аспекти соціальної структури та спрямовані на тотальну зміну суспільства, тоді ми говоримо про революційні рухи. До них, зокрема, належать фашистські та комуністичні рухи...

Соціальні рухи розрізняються за якістю передбачуваних змін. Деякі прагнуть створити нові інститути, запровадити нові закони, новий спосіб життя, нові вірування. Коротше кажучи, вони хочуть сформувати суспільство, якого раніше не існувало. Такі рухи орієнтовані на майбутнє. Їх можна назвати прогресивними. Інші рухи звернені у минуле, прагнучи відновити інститути, закони, спосіб життя та вірування, які колись існували, але забулися чи були відкинуті під час історії. Пропоновані ними зміни направлені у минуле, і основна увага приділяється відродженню традиції. Ми

можемо назвати їх «консервативними», або «ретро-активними». Це фундаменталістські релігійні рухи, і рух «Моральної більшості» в США, що закликає повернутися до сімейних цінностей; та монархічні рухи, які виступають за відновлення монархічного устрою...

Соціальні рухи розрізняються по відношенню до цілей передбачуваних змін. Одні зосереджуються на зміні соціальних структур, інші на зміні особистості. Перші набувають двох форм. Соціополітичні рухи... намагаються досягти змін у політиці, економіці, викликати зрушення у класових та стратифікаційних структурах. Соціокультурні рухи прагнуть змінити переконання, кредо, цінності, норми, символи (згадаймо, наприклад, бітників, хіпі, панків). Рухи, націлені на зміну особи, також приймають дві форми. Перша - містичні чи релігійні рухи, які борються за порятунок своїх членів та загальне пожвавлення релігійного духу, друга закликає до самовдосконалення, душевного і фізичного комфорту...

Соціальні рухи відрізняються «вектором» змін. ...у більшості рухів «вектор» є позитивним. Але може скластися і протилежна ситуація, коли люди об'єднуються не для того, щоби ввести в своє життя щось нове, а для того, щоб перешкодити розвитку тих чи інших соціальних тенденцій. У таких випадках ми говоримо про негативний «вектор»... Ще одна, особлива категорія – альтернативні рухи. Іноді мають місце симетричні пари: ліві та праві, антисеміти та сіоністи, атеїсти та фундаменталісти, демократи-реформатори та прихильники жорсткої лінії.

Соціальні рухи відрізняються за стратегією, що лежить в їх основі, або «логікою» їх дії. Одні наслідують «інструментальну» логіку, прагнучі досягти політичної влади... Їхня первинна мета – політичний контроль. Якщо це вдається, то такі рухи перетворюються на групи тиску або політичні партії, що входять до парламентів та урядів. Інші наслідують «експресивну» логіку, прагнучі досягти автономії, домогтися рівних прав, культурної чи політичної емансипації для своїх членів чи ширших спільнот. Такі рухи за громадянські права, етнічні, феміністські, за права гомосексуалістів...

2. Штомпка П. Соціологія. Аналіз суспільства. Київ: Колір ПРО. 2020. С. 455-456.

.... поняття соціальних змін. Під цим терміном ми розуміємо різницю між станом соціальної системи в певний момент і станом тієї ж самої системи в інший момент, на іншому відрізку часу. Більш ранні та пізніші стани можуть відрізнятися один від одного в різних планах, з різних точок зору. По-перше, може змінитися склад системи. У суспільстві з'являються люди, які приїхали з інших країн; до політичної партії вступають нові члени; до соціального руху приєднуються тисячі нових прихильників; в уряді ліквідовуються департаменти, комітети кількох міністерств. Міграції, набір (рекрутування в групу) нових членів, мобілізація, організаційна реформа – такі деякі приклади змін даного типу.

По-друге, може відбутися зміна структури системи, тобто чотирьох мереж зв'язків між елементами: взаємодіями (інтера́кціями), інтересами, нормами та ідеями... Таким чином: а) виявляються нові структури взаємодій у силу того, що люди встановлюють між собою нові контакти, входять до нових відносин один з одним, об'єднуються у нові групи; б) виявляються нові структури інтересів, оскільки люди багатіють чи бідніють, домагаються влади чи втрачають її, звільняються від підпорядкування чи потрапляють у залежність; в) утворюються нові нормативні структури через те, що люди починають визнавати нові цінності, керуватися новими нормами, грати нові ролі...; г) формуються нові структури ідей через те, що люди починають вірити в нових богів, приймають нові ідеології, отримують нові знання про світ, бачать самих себе в іншому світі. Суспільство не залишається незмінним, не застигає у старих, споконвічних формах, а підлягає постійним перетворенням. У принципі цей тип змін розглядається як найважливіший...

По-третє, може наступити зміна функцій, що виконуються елементами суспільства. Наприклад, традиційна сім'я була багатофункціональною групою: вона здійснювала господарські функції, функції відтворення людського роду, функції соціалізації, релігійні та інші функції. Згодом деякі з них були передані спеціальним інститутам або організаціям... По-четверте, можуть змінитися межі системи. Наприклад, дві політичні партії з'єднуються в одну, дві промислові корпорації зливаються... По-п'яте, можуть настати зміни в оточенні системи. Наприклад, повинь зруйнує дорожню мережу, і містечко виявиться відрізаним від світу.

5. Словникова робота. Зробіть глосарій із термінів, які використовують при вивченні теми.

Термінологічний словник – це словник термінів та визначень певної галузі знань. Термінологічний словник із соціології має містити тлумачення змісту термінів соціології, персональних здобутків провідних соціологів та інші відомості.

6. Практичне завдання.

1. Оберіть будь-яку видатну особистість та розгляньте її як агента соціальних змін.
2. Надайте характеристику феміністському руху в Україні.

7. Тест-контроль.

1) Рухи, що прагнуть повністю змінити суспільно-політичний лад:

1. Революційні
2. Контрреволюційні
3. Реформаторські
4. Консервативні

2) *Процес виникнення нових явищ, структур, характеристик у різних соціальних системах і підсистемах у ході їх взаємодії:*

1. Соціальні зміни
2. Соціальний процес
3. Соціальний прогрес
4. Соціальний розвиток

3) *Комплексний процес створення, поширення та використання нового практичного засобу (нововведення) для задоволення людських потреб, а також пов'язані з цим нововведенням зміни в соціальному середовищі:*

1. Креатив
2. Винахід
3. Інновація
4. Витвір

4) *Сукупність колективних дій великої кількості людей, спрямованих на підтримку певних соціальних процесів і змін або на протидію їм:*

1. Соціальна організація
2. Соціальна група
3. Соціальна спільнота
4. Соціальний рух

5) *Як називається стадія суспільного руху, в основі якої лежить соціальна незадоволеність тими чи іншими сторонами життя, почуття соціальної несправедливості, невпевненості в майбутньому:*

1. Стурбованість
2. Збудженість
3. Формалізації
4. Розпаду

6) *Найбільш радикальною формою соціальних змін є:*

1. Реформа
2. Революція
3. Прогрес
4. Інновація

7) *Поступове, планомірне перетворення суспільного життя, або окремих його сторін, що не знищує основ існуючої соціальної системи:*

1. Реформа
2. Прогрес
3. Розвиток
4. Зміни

8) *Поділ соціальних змін на функціональні і процесуальні здійснено за критерієм:*

1. Механізму реалізації
2. Спрямованості
3. Типу соціальних зв'язків
4. Характером перебігу змін

9) *Народний рух України за перебудову можна зарахувати до:*

1. Регресивних рухів
2. Революційних рухів
3. Реформістських рухів
4. Утопічних рухів

10) *Як називається стадія соціального руху, коли еліта руху домагається влади чи інших благ?*

1. Стадія загасання
2. Стадія зародження
3. Стадія розквіту
4. Стадія відмирання

8. Творче завдання. Розкрийте символічну складову кольорових революцій (символи, пісні, слогани, кінострічки, елементи одягу тощо).

ТЕМА 9. СОЦІАЛЬНИЙ КОНТРОЛЬ ТА ВІДХИЛЕННЯ

1. Підготувати мультимедійні презентації на запропоновані теми:

1. Соціальний контроль як механізм самоорганізації та самозбереження суспільства.
2. Постмодерністське розуміння соціального контролю: ідеї про девіантність соціальної реальності (Ліотар, Фуко), «феномен девіації як інтегральне майбутнє суспільства» (Н. Луман), «замість нормативного регулювання – спокуса споживача» (З. Бауман).
3. Норми права як різновид соціальних норм.
4. Характеристика права як соціального інституту.
5. Норми моралі. Мораль в умовах постсучасного соціуму.
6. Тенденції розвитку соціального контролю в світі та Україні.
7. Девіантна поведінка. Підходи до аналізу причин девіацій.
8. Позитивна девіація. Геніальність. Творчість.
9. Деформації соціальних норм: причини і фактори даного явища.
10. Тіньова нормотворчість: сутність і шляхи подолання.
11. Методи та форми соціального контролю.
12. Класичні та сучасні теорії девіації.

2. Робота з графічним матеріалом:

1. За допомогою графічних редакторів створіть схему - малюнок за питанням «Типи та види соціальних норм».

2. Заповніть таблицю щодо елементів соціального контролю:

<i>Елемент</i>	<i>Зміст</i>
Норма	
	Засоби заохочення і покарання, що стимулюють людей дотримуватися норм
Традиція	
	Сукупність уявлень, оцінок, припущень, суджень, здорового глузду, які поділяє більшість населення
Самоконтроль	
	Особлива форма поведінки людини, яка виявляється у схильності до повторення однотипних дій у подібних ситуаціях.

3. Визначте теорію девіантної поведінки за її змістом:

<i>Головна ідея</i>	<i>Теорія</i>
Правопорушник розглядається як подвійна жертва – суспільства та кримінальної юстиції	
Причина девіації - це мінливість та навіть руйнування нормативно – ціннісної системи суспільства	
Девіація обумовлена наявністю, як правило у нижчих прошарків суспільства, особливих цінностей та норм	
Причина девіації – це суспільна оцінка певної поведінки індивіда, результатом якої є таврування його як девіанта	
Причина девіації – наявність особливого «злочинного типу» особистості, який характеризується наявністю атавістичних рис у його зовнішності	

4. Ознайомтесь з уривками першоджерел та напишіть есе за одним з прочитаних фрагментів.

1. Лайне М. Кримінологія та соціологія відхиленої поведінки. Пров. з фінськ. Центр навчання тюремних службовців. Міжнародні публікації 1994. №1. З. 12-13.

НЕНОРМАЛЬНІСТЬ – НОРМАЛЬНІСТЬ.

Один можливий підхід до цієї проблеми – виходити із протилежностей. Адже протилежністю поведінці, яка відхиляється, є нормальна поведінка, нормальність. Однак і при визначенні нормальності стикаємося з труднощами. Доречно поставити питання, чи існує в суспільстві якась взаємна згода про те, що нормально і що ненормально? Чи дійсно ми досягли порозуміння про те, що слід заборонити або принаймні засуджувати. Хтось

може вважати туалет іншої людини еротичною, інший – непристойною. Хто може визначити межу, де еротизм перетворюється на безсоромність?

З огляду на поняття нормальності – поняття «норма». Це основне поняття соціології і його можна коротко визначити так: норма є правило поведінки, що створено громадою чи суспільством. Норма не обов'язково має існувати у письмовій формі, часто найважливішими є неписані закони, т.зв. неофіційні норми. Часто норма і те, й інше. Можна припускати, що ми не виступаємо публічно голяка, тому що боїмося кримінальних наслідків цього. Однак ймовірно і те, що ми дотримуємося неофіційної норми поведінки, за якою публічна нагота заслуговує на осуд.

КОНТРОЛЬ НАД ДОДАТКОМ НОРМИ: САНКЦІЇ

Що перетворює певну норму поведінки на таку, якої люди принаймні частково дотримуються? Іншими словами: що перетворює норму на справжню? Тут важливий зв'язок норми із соціальним контролем. Норма є нормою у повному сенсі слова, лише коли людське суспільство контролює дотримання норми. Центральним засобом у виконанні цього контролю є санкції. Санкція є поняттям, яке у просторіччі часто лише вказує на негативні наслідки, на покарання. Проте, поняття «санкція» містить у собі і негативні та позитивні наслідки як покарання, так і винагороди. Часто соціологи висловлювали думку, через яку позитивні санкції, винагороди, виконують функцію зміцнення норм значно ефективніше, ніж лише загроза покарання...

ВІДНОСНІСТЬ ВІДХИЛЕНОГО ПОВЕДІНКИ

Відхилена поведінка - це недотримання норми, відхилена людина не дотримується норм. Звичайно, тут йдеться про всі можливі норми. А це знову веде нас до нових проблем визначення. Якщо звертаємо увагу на свою повсякденну поведінку, зауважуємо, що порушуємо щодня багато різних норм у сім'ї, на робочому місці, у колі знайомих. Це стосується і норм, виданих у формі закону, наприклад, правил вуличного руху. Таким чином, ми всі відхилені, навіть кожен день. Однак, де межа і хто її визначає? Як ми вже помітили, з погляду однієї людини дуже прийнятна поведінка може здатися іншій безсоромною. А чи можна тоді визначити відхилену поведінку на основі форм поведінки: просто перерахувати ті форми поведінки, які є відхиленими? Наводимо один приклад: убивство. Чи можна сказати, що вбивство як форма поведінки однозначно є відхиленою поведінкою? Неважко знайти ситуації, у яких вбивство є поважною, навіть нормальною, формою поведінки. Такі ситуації, наприклад, військовий стан чи самозахист, коли вбивство є єдиним виходом задля збереження власного життя.

Відхилена поведінка, таким чином, пов'язані з обставинами. Одна і та ж поведінка може в деяких умовах бути відхиленою, в інших нормальною. У просторіччі відхилена поведінка найчастіше пов'язується з такою поведінкою, яка не збігається з поведінкою основного населення. Відхилених можна тоді розглядати як свого роду меншість. Кожного з нас можна на основі якоїсь властивості або способу дії віднести до крайньої частини

нормального населення, проте чи можна на основі цього вважати нас відхиленими?

2. Дюркгейм Е. Норма та патологія. URL: https://www.gumer.info/bibliotek_Buks/Sociolog/Durkgeim/Norm_Pat.php

Злочини відбуваються не лише у суспільствах якогось одного певного типу, але у всіх суспільствах всіх типів. Немає суспільства, яке не стикається з проблемою злочинності. Її форми змінюються; Дії, що кваліфікуються як злочинні в одному місці, є такими скрізь; однак завжди і всюди є люди, які ведуть себе таким чином, що це спричиняє кримінальне покарання. Якби в міру того, як суспільство переходить від нижчих форм до вищих, рівень злочинності, тобто співвідношення між кількістю щорічно скоєних злочинів і кількістю населення, виявляв тенденцію до зниження, можна було б вважати, що злочинність, залишаючись нормальним явищем, поступово втрачає цей характер. Однак у нас немає підстав вважати, що таке зниження дійсно відбувається. Багато фактів вказують на наявність протилежної тенденції.

...Нормальним є саме існування злочинності за умови, що вона досягає, але не перевищує рівня, притаманного суспільству певного типу; цей рівень, можливо, неможливо встановити. Насамперед злочинність – нормальне явище тому, що суспільство без злочинності зовсім неможливе. Злочин полягає у скоєнні діяння, що завдає шкоди дуже сильним колективним почуттям. У суспільстві, в якому більше не скоєно злочинів, почуття, які страждають від злочинів, повинні були б виявлятися в індивідуальній свідомості всіх без винятку членів суспільства, і вони повинні були б виявлятися в тій же мірі, як виявляються протилежні їм почуття. Якщо навіть припустити, що така умова може бути реалізована, то й у цьому випадку злочини не зникнуть; вони тільки змінять свою форму, бо та причина, яка усуне вказаним чином джерела злочинності, негайно створить нові джерела.

...Оскільки не може бути суспільства, в якому індивідууми не відрізнялися б більшою чи меншою мірою від середнього колективного типу, настільки неминуче, що серед таких відхилень існують і відхилення злочинного характеру. Такий характер вони набувають не через будь-які внутрішньо властиві даному діянню якості, а у зв'язку з визначенням, яке дає цьому діянню колективне свідомість.

5. Словникова робота. Зробіть глосарій із термінів, які використовують при вивченні теми.

Термінологічний словник – це словник термінів та визначень певної галузі знань. Термінологічний словник із соціології має містити тлумачення змісту термінів соціології, персональних здобутків провідних соціологів та інші відомості.

6. Практичне завдання.

Розгляньте корупцію як суспільну девіацію та соціальний інститут. Визначте рівень і причини поширення корупції в Україні, найкорумпованіші сектори. На матеріалах соціологічних досліджень проаналізуйте ставлення громадян до корупції.

7. Тест-контроль.

1) *Поняття «девіація» означає:*

- 1.Порушення
- 2.Відхилення
- 3.Злочин
- 4.Хвороба

2) *Під соціальною нормою розуміють:*

1. Закони, прийняті у державі
2. Звичай та традиції, які передаються із покоління в покоління
3. Правила, вимоги та побажання до поведінки людини або групи людей
4. Адміністративне регулювання поведінки робітників в організації

3) *Соціальні санкції – це:*

1. Система винагород і покарань, що сприяє дотриманню соціальних норм
2. Механізм підтримки соціально прийнятих зразків поведінки
3. Правила поведінки, прийняті у даному суспільстві
4. Реакція суспільства на поведінку людей

4) *Соціальне явище, яке охоплює все, що пов'язано з наркогенними речовинами, їх вживанням і його соціальними наслідками, отримало в соціології назву:*

1. Наркотизм
2. Наркоманія
3. Наркозалежність
4. Наркомафія

5) *Під вторинною девіацією в рамках теорії стигматизації розуміють*

1. Девіантні дії до акту стигматизації
2. Формальна реакція з боку держави
3. Дії індивіда після таврування як реакція на нього
4. Рецидивне (повторне) правопорушення

6) *На думку В. Реклеса, визначає стійкість особистості такий вид соціального контролю, як*

1. Неформальний
2. Формальний
3. Зовнішній

4. Внутрішній

7) *Засновником теорії аномії є:*

1. Ч. Ломброзо
2. М. Вебер
3. З. Фрейд
4. Е. Дюркгейм

8) *Згідно з теорією аномії Р. Мертона, причиною девіації є:*

1. Руйнування норм та втрата людьми чітких орієнтирів
2. Ярлик (стигма), який навішують впливові групи суспільства на маргіналів
3. Розрив між цілями, які схвалює суспільство, та легальними засобами їх досягнення
4. Соціальна дезорганізація та руйнування ідеалів

9) *Ч. Ломброзо належить думка про те, що*

1. Суспільство готує злочини, а злочинець – це лише знаряддя його здійснення
2. Злочинний тип особистості характеризується наявністю атавістичних рис у його зовнішності
3. Злочинність буде завжди, оскільки є ланкою боротьби суспільства за виживання
4. Право – це функція соціального організму

10) *Теорію громадської думки як форми соціального контролю розвинув:*

1. П. Бергер
2. Т. Парсонс
3. Р. Паунд
4. Е. Ноель- Нойман

8. Творче завдання.

Залучаючи кінодискурс, літературні джерела, спогади, інформацію в ЗМК, напишіть розповідь про особу, яку можна вважати «позитивним девіантом».

ТЕМА 10. ВИДИ, ЕТАПИ ТА МЕТОДИ СОЦІОЛОГІЧНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ

1. Підготувати мультимедійні презентації на запропоновані теми:

1. Програма соціологічного дослідження
2. Поняття, специфіка, можливості соціологічних досліджень
3. Завдання та процедурні особливості етапів дослідження
4. Опитування як метод збору соціальної інформації.

5. Специфіка експертного опитування.
6. Тестові процедури в соціальному дослідженні
7. Метод аналізу документів
8. Спостереження як особливий метод збору первинної соціальної інформації
9. Специфіка експерименту в соціологічному дослідженні
10. Якісні методи в соціологічному дослідженні
11. Сутність генезис та характерні особливості методу фокус-груп
12. Методи аналізу і опрацювання соціальних даних

2. Робота з графічним матеріалом:

1. *Заповніть таблицю, яка стосується вибірки у соціологічному дослідженні, маючи на увазі, що вибірка – це сукупність елементів об'єкта соціологічного дослідження, що підлягає безпосередньому вивченню; сукупність способів, прийомів, процедур відбору елементів об'єкта, одиниць спостереження й вивчення при масових соціологічних дослідженнях.*

<i>Поняття</i>	<i>Зміст</i>
Генеральна сукупність	
	Здатність вибіркової сукупності відтворювати основні характеристики генеральної сукупності
Квотна вибірка	
Стихійна вибірка	
	Спосіб відбору, при якому кожний елемент генеральної сукупності має деяку, відмінну від нуля імовірність бути відібраним
	Відбір одиниць відбувається через один і той самий інтервал (крок) у вихідному алфавітному чи пронумерованому списку, до того ж номер у списку, з якого починається відбір, визначається випадково
Надійність інформації	
Валідність інформації	
	Який тип вибірки передбачає, що на кожному ступені відбору виділяються різні проміжні об'єкти, які зіставляються один з одним (наприклад, країна - область - місто - район - мікрорайон - квартал - будинок - сім'я - респондент).

2. *За допомогою графічного редактору зробіть схему за питанням: «Кількісні методи соціологічного дослідження».*
3. *Заповніть схему, яка відображує види анкетних запитань за різними критеріями:*

3. Використовуючи доступ до електронного ресурсу Наукової бібліотеки ім. В.І. Вернадського зробити підбір літератури за проблематикою теми.

Бібліографічний опис літератури здійснюється за індивідуальним завданням викладача. Він може здійснюватися за відповідною тематикою, персоналією тощо. Загальний обсяг повинен складати понад 30 джерел.

4. Ознайомтесь з уривками першоджерел та напишіть есе за одним з прочитаних фрагментів.

1. Суїменко Є. Дзеркало суспільства. URL: <https://sau.in.ua/opinion/dzerkalo-suspilstva/>

Першу українську науково-дослідну установу соціологічного профілю - Український соціологічний інститут у Празі - на початку 1920-х років створив Михайло Грушевський [1866–1934]. Очолив Інститут Микита Шаповал [1882–1932], автор «Загальної соціології» -першого підручника з соціології, написаного українською мовою. Це був дуже важливий крок до інституціоналізації соціології в українському науковому середовищі. Інститут проіснував кілька років, і впродовж усього часу — за кордоном.

На українських теренах проводились окремі соціологічні дослідження. Одна з найцікавіших постатей цього періоду - історик Катерина Грушевська [1900–1943], донька Михайла Грушевського. Вона доклала чимало зусиль, аби здобутки світової соціології увійшли в український культурний простір. Але після батькової смерті, на початку 1930-х років, її, на жаль, репресували, а соціологічні студії, які вона очолювала, було припинено.

Згодом у СРСР соціологію оголосили «буржуазною наукою» і, фактично, заборонили та замінили її «історичним матеріалізмом» - односторонньою теорією, в межах якої без конкретних соціологічних досліджень виявилось неможливим вирішувати багато соціальних проблем. Тому на початку 1950-х років соціологію змушені були «реабілітувати», в університетах Москви та Ленінграду запрацювали відповідні кафедри. В Україні це сталося уже в 1960-х роках. Зокрема, в Інституті філософії АН УРСР [нині Інститут філософії імені Г. С. Сковороди НАН України] було створено перший окремий соціологічний науковий підрозділ - відділ

соціологічних досліджень, який очолив Мирослав Попович [1930–2018], пізніше директор Інституту філософії, академік.

Із цього й почалася соціологія в сучасній Україні, а в період Незалежності нам стало ще легше працювати - в дослідницькому плані. У радянські часи було заборонено опитували громадян з політичних питань, хоча вже протягом перебудови, наприкінці 1980-х років, соціологи цікавились у респондентів, чи потрібна, наприклад, Комуністична партія. Щоправда, це спричинило великий скандал, та все ж.

...Один із головних напрямів роботи Інституту соціології НАН України - моніторинг соціальних змін, започаткований іще на зорі Незалежності - 1992 року - з ініціативи соціолога Наталії Паніної [1949–2006]. У межах цього моніторингу ми за численними параметрами відстежуємо, як змінюється українське суспільство. Ми з Наталією Паніною колись створили методику визначення інтегрального індексу соціального самопочуття населення (індекс - це показник, що підсумовує окремі індикатори в різних сферах життя, тобто сумарний показник). Запитуємо респондентів, чи вистачає їм соціальних благ, починаючи від нормального харчування й закінчуючи участю в культурному житті.

Інститут соціології НАН України не виконує досліджень, зокрема рейтингових політичних, для приватних замовників. За цим останні звертаються до різних комерційних соціологічних служб. «Саме тому ми [вчені Інституту соціології НАН України] можемо виконувати роль арбітрів. Зрозуміло, не всім соціологічним службам і даним можна довіряти. Деякі компанії створюються як „одноденні“, спеціально для того, щоб заробити на виборах, інші — взагалі не проводять жодних досліджень. Але світова практика підказує, кому з соціологів можна довіряти. Перший критерієм тут є акредитація при міжнародних організаціях, які об'єднують центри опитувань із різних країн світу. Серед таких організацій, зокрема, Світова організація опитувань (WIPOR) та Європейська організація опитувань (ESOMAR). Умови акредитації при них досить жорсткі. Дослідницькі центри, що працюють лише в межах нашої держави і мають достатній потенціал для проведення опитувань на належному рівні, можуть отримати акредитацію від Соціологічної асоціації України.

2.Штомпка П. Візуальна соціологія. Фотографія як метод дослідження. [URL:http://library.khpg.org/files/docs/1467544332.pdf](http://library.khpg.org/files/docs/1467544332.pdf)

Що виграє соціолог, використовуючи фотоапарат або включаючи фотографічні знімки до бази джерел? Перша функція фотографії – це стимулювання уваги та уяви. Щодня ми ходимо з шорами на очах, спостерігаючи і беручи до уваги лише фрагмент нашого оточення. Дослідження суспільного світу з фотоапаратом руках, що значною мірою надає можливість побачити та закріпити важливі соціальні ситуації або події, істотно підвищує напругу та концентрацію уваги, інтенсивність

спостереження, дозволяє витягти з хаотичного фону те, що містить соціологічний сенс. Це означає цільову селекцію тем, абсолютно свідоме виділення головних об'єктів та незначних предметів та фону, об'єкта та оточення, події та контексту та, врешті-решт, закріплення перших вражень, спонтанних, інтуїтивних спостережень у незвичайних, дивовижних ситуаціях, сенс яких може бути зрозумілим лише пізніше. Аналіз наявних фотографічних джерел з погляду їх соціологічних повідомлень також залучає та тренує візуальну сприйнятливості і розширює соціологічну уяву.

Друга функція – це евристична інспірація. Ми можемо використовувати фотографію не тільки щоб показати, що ми вже відкрили іншими методами, а й щоб розширити наші візуальні можливості, допомогти нам відкрити щось більше про людську природу або її багатолікі культури... Фотографії відкривають перед нами суспільний світ, з яким ми не мали і навіть не могли мати безпосереднього контакту (образи відмінних від нашої спільнот, а також спільнот минулого). Ми стаємо як би свідками подій, явищ та ситуацій, у яких де-факто не брали участь. Занурення у фотографічні матеріали, особливо отримані з різних культур чи різних епох, може підказати нові дослідні гіпотези або порівняльного характеру, що призводять до відкриття залежності, або динамічного характеру, що призводять до відкриття існуючих тенденцій.

Третя функція фотографії у соціології - це реєстрація, документування, описова інвентаризація візуальних фактів зовні спостережуваних аспектів суспільного світу: поточної діяльності, взаємодії включених до неї людей, ситуаційних обставин, а також матеріальних об'єктів...Йдеться про те, щоб закріпити, утримати невідворотну короткочасність чогось для наступного глибшого аналізу та інтерпретації. Сила фотографії у тому, що вона відкриває для аналізу моменти, які звичайний перебіг часу в ту ж мить замінює наступними...

Четверта функція - це привід для фотографічного інтерв'ю або для дискусії у сформованій групі...П'ята функція – це надання ілюстративного матеріалу для соціологічних понять, категорій та закономірностей. Фотографії широко використовуються в підручниках з соціології. Шоста функція виходить за межі соціології. Це використання фотографії в практичних цілях, ідеологічних, агітаційних, для апології певних цінностей, соціальної критики чи мобілізації суспільних емоцій, протесту, контестації....

5. Словникова робота. Зробіть глосарій із термінів, які використовують при вивченні теми.

Термінологічний словник – це словник термінів та визначень певної галузі знань. Термінологічний словник із соціології має містити тлумачення змісту термінів соціології, персональних здобутків провідних соціологів та інші відомості.

6. Практичне завдання.

1. Складіть програму соціологічного дослідження на одну з тем:
 - Правова культура здобувачів вищої освіти;
 - Ставлення громадськості до поліції;
 - Оцінка інституту суду громадською думку.
2. У відповідності до обраної теми та заявленого у програмі методу, створіть інструментарій для дослідження (анкета, бланк інтерв'ю, гайд, бланк контент-аналізу тощо).

7. Тест-контроль.

- 1) *Основним науковим документом соціологічного дослідження є:*
 1. Програма соціологічного дослідження
 2. Кошторис соціологічного дослідження
 3. Робочий план соціологічного дослідження
 4. Анкета соціологічного дослідження
- 2) *Основою вибірки є:*
 1. Спосіб добору респондентів
 2. Перелік елементів генеральної сукупності
 3. Ступінь репрезентативності вибіркової сукупності
 4. Модель вибірки
- 3) *Пілотаж методики дослідження здійснюється на:*
 1. Підготовчому етапі
 2. Аналітичному етапі
 3. Заключному етапі
 4. Етапі опрацювання інформації
- 4) *Термін «соціологічне дослідження» в науковий обіг увів:*
 1. Сен-Сімон
 2. К. Маркс
 3. Е. Дюркгейм
 4. О. Конт
- 5) *Відсутність чи нестача інформації щодо об'єкту та гіпотез дослідження є передумовою застосування:*
 1. Описового плану дослідження
 2. Аналітичного плану дослідження
 3. Експериментального плану дослідження
 4. Розвідувального плану дослідження
- 6) *Заборона на критику є характерною рисою методу:*
 1. Дельфійської техніки
 2. Фокус-групового інтерв'ю

3. Мозкового штурму
 4. Традиційна дискусія
- 7) При застосуванні методу контент-аналізу загальні, ключові поняття, які відповідають дослідницьким завданням, називають:
1. Категорії аналізу
 2. Одиниці аналізу
 3. Загальні категорії
 4. Одиниці рахунку
- 8) Якщо метою вченого є отримання даних про суб'єктивний досвід переживання певної історичної події, він обирає тактику якісного дослідження, що має назву:
1. Історія життя
 2. Усна історія
 3. Історія родини
 4. Колективна історія
- 9) Метод вивчення випадку в якісній методології інакше називають:
1. Монографічне дослідження
 2. Автоетнографія
 3. Аналітична індукція
 4. Обґрунтована теорія
- 10) Які питання використовують для того щоб відокремити від інших групу респондентів, яких стосується певна проблема?
1. Питання-фільтри
 2. Питання – пастки
 3. Питання-уточнення
 4. Контрольні питання

8. Творче завдання.

В запитанні «Що для вас є найважливішим у вихованні дитини?»

01. Чистота рук та одягу
02. Ввічливість
03. Акуратність
04. Виконання своїх обіцянок
05. Гарно навчатися
06. Любити батьків

допущені помилки. В чому вони полягають? Виправте їх. Які ще помилки зустрічаються при формулюванні питань в анкеті? Наведіть різні види помилок та їх приклади.

КРИТЕРІЇ ТА ЗАСОБИ ОЦІНЮВАННЯ УСПІШНОСТІ НАВЧАННЯ

Оцінювання знань здобувачів вищої освіти в Дніпропетровському державному університеті внутрішніх справ здійснюється за 100-бальною шкалою, яка переводиться відповідно у національну шкалу («відмінно», «добре», «задовільно», «незадовільно») та шкалу європейської кредитно-трансферної системи (ЄКТС – А, В, С, D, E, FX, F). Максимальні суми балів за виконання завдань у рамках аудиторної, самостійної та індивідуальної роботи – 60 балів; 40 балів – за виконання завдань, винесених на підсумковий контроль.

Таблиця 1

Розподіл балів за різними формами навчання та контролю для навчальної дисциплін

ДЛЯ ДЕННОЇ ФОРМИ НАВЧАННЯ			
Поточний контроль (ПК)			Підсумковий контроль ЗАЛІК (З)
Аудиторна робота	Самостійна робота	Індивідуальна робота	
≤ 30	≤ 15	≤ 15	
≤ 60			≤ 40
Підсумкова оцінка у випадку Заліку (П) = ПК+ З ≤ 100			
ДЛЯ ЗАОЧНОЇ ФОРМИ НАВЧАННЯ			
Поточний контроль (ПК)			Підсумковий контроль ЗАЛІК (З)
Аудиторна робота	Самостійна робота	Індивідуальна Робота	
≤ 20	≤ 30	≤ 10	
≤ 60			≤ 40
Підсумкова оцінка у випадку Заліку (П) = ПК+ З ≤ 100			

Критерії поточної оцінки знань здобувачів з самостійної та індивідуальної роботи

Як видно з Таблиці 1, *Самостійна та індивідуальна робота*, що передбачена робочою програмою з навчальної дисципліни «Соціологія», оцінюються викладачем за шкалою від 0 до 15 балів кожна. Виконання завдань, які виносяться на самостійну та індивідуальну роботу, може контролюватися викладачем під час консультацій або проведення аудиторної роботи.

Науково-педагогічні працівники кафедри мають право нараховувати заохочувальні бали за додаткову індивідуальну роботу, спрямовану на

поглиблене вивчення навчальної дисципліни (підготовка конкурсної роботи; публікація статті; тез доповідей до участі у конференціях, круглих столах, наукових семінарах; участь в олімпіадах, вікторинах тощо; творчі здобутки). При нарахуванні заохочувальних балів загальна сума балів за індивідуальну роботу не повинна перевищувати максимально допустиму (15 балів).

Таблиця 2

Критерії оцінювання самостійної та індивідуальної роботи

Бали	Критерії
11-15	В повному обсязі володіє навчальним матеріалом, вільно самостійно та аргументовано доповідає, глибоко та всебічно розкриває зміст матеріалу.
7-10	Володіє навчальним матеріалом, самостійно та доповідає, не в повному обсязі розкриває зміст матеріалу.
4-6	Частково володіє навчальним матеріалом, самостійно та доповідає, не в повному обсязі розкриває зміст матеріалу.
1-3	Не володіє навчальним матеріалом, слабо доповідає, поверхнево розкриває зміст матеріалу.

Здобувачеві, який отримав **60 балів** за 100-бальною шкалою за результатами поточного контролю, з дисципліни, з якої навчальним планом у семестрі передбачено підсумковий контроль у формі заліку, за бажанням Здобувача, у відомість обліку успішності проставляється відповідна підсумкова оцінка: «зараховано»/60 балів/3. Здобувач має право скласти ЗАЛІК з метою підвищення оцінки.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ ДО КУРСУ

Основні нормативні акти:

1. Статут Організації Об'єднаних Націй. URL: http://www.un.org.ua/images/UN_Charter_Ukrainian.pdf
2. Конституція України: Закон України від 28 червня 1996 р № 254к/96-ВР/ Верховна Рада України. Відомості Верховної Ради України. 1996. №30. Ст. 141.
3. Закон України від 01.07.2014 № 1556-VII «Про вищу освіту». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18#Text>
4. Загальна Декларація прав людини (ООН. 1948р.). URL: <https://www.coe.int/uk/web/compass/the-universal-declaration-of-human-rights-full-version->
5. Декларація принципів толерантності (ООН. 1995р.). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_503#Text
6. Указ Президента України «Про розвиток соціологічної науки в Україні» від 25.04.2001 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/275/2001#Text>

Підручники:

1. Волович В., Горlach М., Кремень В. Соціологія: підручник для студ. вищ. навч. закладів, 6-те видан. Київ: Центр навчальної літератури, 2019. 808 с.
2. Горlach М., Кремень В., Волович В. Соціологія: підручник. Київ: Центр навчальної літератури. 2019. 808 с.
3. Гідденс Е. Соціологія; Пер. з англ.; наук. ред. О. Іващенко. Київ: Основи, 1999. 726 с.
4. Козирев М. Соціологія: підручник; Львів. держ. ун-т внутр. справ. Львів : Львів. держ. ун-т внутр. справ, 2016. 655 с.
5. Кузьменко Т.М. Соціологія. Київ: Центр навчальної літератури, 2019. 320 с.
6. Лукашевич М. П., Туленков М.В., Яковенко Ю.І. Соціологія. Основи загальної, спеціальних і галузевих теорій: підручник. Київ : Каравела, 2008. 544 с.
7. Рущенко І. П. Загальна соціологія: підручник. Харків: Вид-во Нац. ун-ту внутр. справ, 2004. 524 с.
8. Соціологічна енциклопедія / укладач В.Г. Городяненко. Київ: Академвидав, 2008. 456 с.
9. Соціологія : підручник / за ред. В. М. Пічі. 3-тє вид. Львів : Новий світ – 2000, 2007. 280 с.
10. Соціологія. Підручник. За ред. проф. В.Г. Городяненко. 3-тє вид., перероблене доповнене. Київ: Академія, 2008. 544 с.
11. Соціологія: Підручник / за ред. В.М. Пічі. 3-є вид. Львів: Новий світ, 2004. 280 с.
12. Соціологія: підручник / Ю.Ф. Пачковський, Н.В. Коваліско, І.В. Городняк та ін.; за ред. проф. Ю.Ф. Пачковського. Львів: ЛНУ ім. Івана Франка, 2011. 418 с.

13. Соціологія: підручник для студ. вищ. навч. закладів / за ред. В. Г. Городяненка. Київ: Вид. центр «Академія», 2010. 560 с.
14. Черниш Н.Й. Соціологія: Підручник за рейтингово-модульною системою. Київ : Знання, 2009.468 с.
15. Шатохін А.М. Соціологія: підруч. для студентів аграр. закл. вищ. освіти; Уман. нац. ун-т садівництва. Умань : Сочінський М. М., 2020. 315 с
16. Штомпка П. Соціологія. Аналіз суспільства: [підручник: пер. з пол.]. Нове розширене вид. Львів: Колір ПРО, 2020. 799 с.

Навчальні посібники, інші дидактичні та методичні матеріали:

1. Бойко І. Соціологія: навч. посіб. Нац. ун-т біоресурсів і природокористування України. Київ: Сталь, 2018. 410 с.
2. Жоль К. К. Соціологія : навч. посіб. Київ : Либідь, 2005. 440 с.
3. Коваліско Н. В. Основи соціальної стратифікації: навч. посібник. Львів : Магнолія 2006, 2011. 328 с.
4. Кравчук О. Соціологія: конспект лекцій для студентів техн. спец. (укр. та рос. мовами): навч. посіб.; Нац. ун-т кораблебудування ім. адмірала Макарова. Миколаїв : НУК ім. адмірала Макарова, 2020. 163 с.
5. Литвин А. П., Яковенко А.К. Соціологія: навч. посіб. Тернопіль: ТНЕУ, 2013. 472с.
6. Нестуля О., Нестуля С. Соціологія. Практикум. Київ: Центр учбової літератури. 2020. 272 с.
7. Павліченко П. П., Литвиненко Д. А. Соціологія. Навч. посібник. Київ: Лібра, 2014. 459 с.
8. Паніна Н. В. Технологія соціологічного дослідження : навч. посіб. 2-е вид., доп. Київ : Інститут соціології НАН України, 2007. 320 с.
9. Ревко В. Соціологія: посіб. для студентів та викладачів ВНЗ. Чернігів : [б. в.]. 2017. 178 с.
10. Сірий Є. В. Соціологія: загальна теорія, історія розвитку, спеціальні та галузеві теорії : навч. посіб. Київ : Атіка, 2010. 480 с.
11. Соціологія. Збірник кейсів: навч.-метод. посіб. / Терноп. нац. екон. ун-т, Юрид. ф-т, Каф. психології та соц. роботи; [уклад.: Коваль О. Є. та ін.; за заг. ред. А. В. Фурмана]. Тернопіль : Економічна думка ТНЕУ, 2017. 51 с.
12. Соціологія культури : навч. посіб. / за ред. О. М. Семашко, В. М. Пічі. Київ : Каравела; Львів : Новий світ, 2012. 334 с.
13. Соціологія: навч. посіб. / за ред. С. О. Макеєва. Київ : Українська енциклопедія, 2008. 378 с.
14. Соціологія: навч. посіб. / Є.В. Перегуда та ін. Київ: КНУБА, 2012. 140 с.
15. Соціологія: навч. посіб. / [О. В. Бобіна та ін.]; за ред. І. В. Шаповалової. Миколаїв: НУК, 2020. 281 с.
16. Соціологія: навч. посіб. для здобувачів вищ. юрид. освіти / Р. І. Амірова [та ін.]; Дніпропетр. держ. ун-т внутр. справ. Дніпро: ДДУВС, 2018. 175 с.
17. Соціологія: теорії середнього рівня. Навч. посібник за ред. Ю. Ф. Пачковського. Київ: «Каравела». 2020. 356 с.

18. Спеціальні та галузеві соціології : навч. посіб. / за ред. В. Є. Пилипенко. 2-ге вид. Київ : Фоліант, 2007. 451 с.
19. Танчин І.З. Соціологія: Навч. пос. 3-є вид., перероб. і доп. К.: Знання, 2008. 351 с.
20. Титаренко О. О. Соціологія: навчальний посібник. Київ: ВД «Дакор». 2020. 210 с.

Монографії та наукові видання:

1. Бойко Н. Соціальний контроль и демократизация общества. Київ: Інститут соціології НАНУ, 2007. 272 с.
2. Бойко Н. Інтернет як соціальний ресурс демократизації сучасного українського суспільства : монографія. Київ: Інститут соціології НАН України, 2020. 256 с.
3. Методологія і методи соціологічних досліджень в Україні: історія та сучасні проблеми. За наук. Ред. В.С. Бакірова, Є.І. Головахи. Київ: Ін-т соціології НАН України, 2017. 208 с.
4. Ніколс Т. Диванні експерти. Як необмежений доступ до інформації робить нас тупішими. Переклад Єв. Кузнєцова. Київ: Наш Формат, 2019. 240 с.
5. Общество без доверия / Под редакцией Е. Головахи, Н. Костенко, С. Макеева. Киев: Институт социологии НАН Украины, 2014. 338с.
6. Пилипенко В.Є. Українська соціологія сьогодні: дослідження основних сфер життєдіяльності суспільства. Львів: ЗУКЦ, 2012. 326 с.
7. Підходи до класового аналізу. За ред. Е. О. Райта; переклад з англ. О. Симончук. Київ : Інститут соціології НАН України, 2019. 287 с.
8. Примуш М.В. Загальна соціологія: Навч. посібник. Київ: ВД "Професіонал", 2014. 592 с.
9. Сапелкіна О. В. Чепурко Г. І. Емпірична соціологія: курс лекцій. Львів: Простір-М, 2018, 268 с.
10. Соціально-психологічні чинники інтеграції українського соціуму; за наук. ред. О.Г. Злобіної. Київ: Ін-т соціології НАН України, 2016. 276 с.
11. Соціологія: навчальний посібник для студентів для студентів усіх спеціальностей денної форми навчання, що вивчають «Соціологію» / О. В. Горпинич, О. Ю. Клименко, Л. М. Москаленко, М. С. Труш, В. Ф. Ятченко. Київ: ДУТ, 2019. 235 с.
12. Стан сучасного українського суспільства: цивілізаційний вимір. За наук. ред. М.О. Шульги. Київ: Інститут соціології НАН України, 2017. 198 с.
13. Стігліц Дж. Соціальна ціна нерівностей. Пер. з англ. Київ: Темпора. 2017. 584 с.
14. Степаненко В.П. Громадянське суспільство: дискурси і практики. К.: Ін-т соціології НАН України, 2015. 420 с.
15. Штомпка П. Социология. Анализ современного общества; пер. с польск. С.М. Червонной. 2-е изд. М. : Логос, 2010. 664 с.
16. Глобальні та локальні кризи: переосмислюючи українське суспільство. М-ли Міжнародних соціологічних читань пам'яті Н. В. Паніної / За наук. ред.

- Є. І. Головахи, О. Г. Стегнія та О. О. Максименко. Київ: Ін-т соціології НАН України, 2021. 170 с.
17. Соціально-психологічні чинники інтеграції українського соціуму/ [О.Г.Злобіна, М.О.Шульга, Л.Д. Бевзенко та ін.]; за наук.ред. О.Г.Злобіної. Київ : Інститут соціології НАН України, 2016. 276 с.
18. Общество без доверия / Под редакцией Е.Головахи, Н.Костенко, С.Макеева. Киев: Институт социологии НАН Украины, 2014. 338с.
19. Степаненко В.П. Громадянське суспільство: дискурси і практики. Київ: Ін-т соціології НАН України, 2015. 420 с.
20. Підходи до класового аналізу /за ред. Е. О. Райта; переклад з англ. О. Симончук. Київ : Інститут соціології НАН України, 2019. 287 с.
21. Стан сучасного українського суспільства: цивілізаційний вимір. За наук. ред. М.О. Шульги. Київ: Інститут соціології НАН України, 2017. 198 с.
22. Теоретики світової соціології: життя та творчий спадок (Путівник портретною галереєю Ін-ту соціології НАН України); за ред. акад. НАН України, проф. В.Ворони. Київ: Ін-т соціології НАН України, 2015. 301 с.
23. Рослінг У., Рослінг-Рьонлюнд А., Рослінг Г. Фактологія. 10 хибних уявлень про світ, і чому все набагато краще, ніж ми думаємо. Пер. з англ. Київ: Наш формат. 2021. 264 с.
24. Закарія Ф. 10 уроків для світу після пандемії. Пер. з англ. Київ: Наш формат. 2021. 264 с.
25. Становище молоді в Україні. Аналітичний звіт, складений робочою групою ООН у справах молоді / А Думчева та ін. Київ, 2019. 80 с.
26. Субкультурна варіативність українського соціуму / за ред. Н. Костенко. Київ: Ін-т соціології НАН України, 2010. 287 с.

Е л е к т р о н н і р е с у р с и :

1. Сайт Інституту політичних та етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАНУ, URL: <http://www.ipiend.gov.ua/?mid=1>
2. Електронні ресурси Наукової бібліотеки ім. В.І. Вернадського. URL: <http://nbuv.gov.ua>.
3. Український науковий інститут Гарвардського університету. URL: <https://www.huri.harvard.edu/>
4. Офіційний веб-сайт Президента України. URL: <http://www.president.gov.ua>.
5. Офіційний веб-сайт Верховної Ради України. URL: <http://www.portal.rada.gov.ua>
6. Офіційний веб-сайт Кабінету Міністрів України. URL: <http://www.kmu.gov.ua>
7. Офіційний веб-сайт Міністерства внутрішніх справ України. URL: <http://www.mvs.gov.ua>
8. Офіційний сайт Інституту соціології НАН України. URL: <https://i-soc.com.ua/>

ГЛОСАРІЙ

(складений за *Велика українська енциклопедія. Тематичний реєстр гасел з напрямку «Соціологічні науки» / За заг. ред. д. і. н., проф. Киридон А. М. Київ: Державна наукова установа «Енциклопедичне видавництво», 2018. 194 с.)*

Аналіз документів – сукупність методичних прийомів і процедур, які використовуються для отримання соціологічної інформації з документальних джерел (паспортів, дипломів, статутних документів організацій, біографій, пресових видань, повідомлень у соціальних мережах, блогах тощо). Аналіз документів дає змогу схарактеризувати соціальні процеси, які відбуваються на соціетальному, груповому, індивідуальному рівнях, виявити тенденції та спрогнозувати їхній дальший розвиток (С. 15).

Анкета соціологічна – дослідницький інструмент у письмовому соціологічному опитуванні респондентів, що містить питання й висловлювання у формі опитувального листка. За допомогою анкети соціологічної збирають первинні емпіричні дані, на основі яких вивчають громадську думку про різні аспекти суспільного буття (С. 18).

Взаємодія соціальна: 1) взаємний вплив різних явищ і процесів, осіб або спільностей, який здійснюється за допомогою соціальної діяльності; 2) форма соціальної комунікації (або спілкування), що становить систему взаємних соціальних дій щонайменше двох індивідів, спільнот або індивіда і соціальної спільноти; 3) будь-яка поведінка індивідів або груп людей, що має значення для інших індивідів, соціальних груп і суспільства загалом в актуальний момент і в майбутньому; 4) категорія соціологічної науки, що відображає характер і зміст відносин між людьми як постійними носіями якісно різних видів діяльності, що різняться за соціальними позиціями (статусами) і соціальними ролями (функціями) (С. 42).

Відносини соціальні: 1) стійка система об'єктивних, незалежних від волі й свідомості зв'язків індивідів і соціальних груп, що складається в процесі їхньої статусно-рольової взаємодії в умовах конкретного суспільства; 2) відносини між групами людей та індивідами, які займають певне становище в суспільстві на основі наявності відповідного статусу та виконуваної соціальної ролі (С. 47).

Зміни соціальні – процес появи нових рис й елементів соціальних структур і систем соціальних взаємовідносин. Найбільш загальна форма буття всіх матеріальних та духовних об'єктів, яка пов'язана з певним їх перетворенням (С. 78).

Інститут соціальний: 1) історично стійкі форми організації спільної діяльності людей у різних сферах суспільного життя; 2) комплекс формальних і неформальних правил, принципів, норм і санкцій, установок і ролей, які забезпечують стійку регламентацію, стабільне функціонування й соціальне регулювання поведінки великих груп людей (С. 82).

Клас соціальний – велика соціальна група, що відрізняється від інших за критеріями доступу до суспільного багатства (розподілу благ у суспільстві), влади, власності, соціального престижу (С. 87).

Конкретне соціологічне дослідження – цілісна система теоретичних, методологічних, методичних, організаційних, технологічних та емпіричних процедур, що сприяють одержанню нового знання про досліджуваний соціальний об'єкт для вирішення конкретних теоретичних або практичних завдань і розв'язання конкретних соціальних проблем (С. 89).

Контроль соціальний: 1) спосіб саморегуляції суспільної життєдіяльності, який забезпечує впорядковане функціонування всіх її компонентів на основі прийнятих у суспільстві соціальних цінностей і норм; 2) механізм саморегуляції в соціальних системах (групах, колективах, організаціях, суспільстві загалом), який здійснюється шляхом нормативного (морального, правового, адміністративного та ін.) регулювання поведінки людей (С. 90).

Конфлікт: 1) зіткнення протилежних інтересів, цілей, поглядів, ідеологій між індивідами або групами, які прагнуть досягнути власних цілей шляхом усунення, знищення чи підпорядкування собі іншого індивіда або групи з близькими чи ідентичними цілями; 2) неминуча та універсальна суперечність, яка притаманна будь-якій соціальній системі й виступає джерелом її змін; 3) якість або стан системи, що перебуває у розвитку; 4) різновид взаємодії соціальних суб'єктів, що характеризується подоланням суперечностей (С. 91).

Макросоціологія: 1) сукупність загальних теоретичних знань у системі соціології, що є результатом макросоціологічних досліджень; 2) вивчення суспільства як цілого, великих соціальних систем і зразків взаємодії між ними (С. 99).

Мала група – контактна спільнота, яка взаємодіє на основі смислу спільності, має певний ступінь згуртованості, організованості й соціальної зрілості й володіє неповторною соціальною психікою (С. 99).

Мобільність соціальна – процес переміщення індивідів між ієрархічним або іншими елементами соціальної структури: трудовими колективами, соціальними групами та верствами, категоріями населення (С. 108).

Організація соціальна: 1) група осіб, що має ознаки формального членства, визначені цілі та способи їх досягнення; сукупність структурних зав'язків та способів функціонування такої групи; 2) процес та результат приведення до взаємної відповідності індивідуальних і соціальних (колективних) дій, спрямованих на досягнення спільних цілей різних соціальних суб'єктів (С. 117).

Особистість – усталений комплекс якостей і властивостей людей, які набуваються під впливом відповідної культури суспільства і конкретних соціальних груп та спільнот, до яких вона належить і у життєдіяльні яких бере участь (С. 118).

Програма соціального дослідження – стратегічний документ, що містить методологічні і методичні, організаційні та логічні передумови наукового пошуку в сфері соціології (С. 147).

Рухи соціальні – масові колективні дії представників соціальної групи (груп), спрямовані на відстоювання певних соціальних інтересів (С. 155).

Соціалізація – процес становлення й розвитку особистості, що полягає у засвоєнні індивідом упродовж усього життя соціальних норм, культурних цінностей і зразків поведінки, що уможлиблює його функціонування в суспільстві (С. 157).

Соціальна верства: 1) елемент соціально-класової структури суспільства; 2) сукупність індивідів, зайнятих економічно і соціально рівноцінними видами діяльності, які отримують приблизно однакову матеріальну та моральну винагороду (С.157).

Соціальна роль – зразок поведінки особистості, пов'язаний з її соціальною позицією, статусом і обумовлений місцем особистості в системі міжособистісних і суспільних відносин (С. 158).

Соціальна структура – поділ суспільства на сфери життєдіяльності (економічну, соціально-політичну, духовну), виробництво, обмін, розподіл, споживання тощо (С.158).

Соціальне – сукупність тих чи інших якостей і особливостей соціальних відносин, інтегрована індивідом чи спільнотами у процесі спільної діяльності в конкретних умовах, яка виявляється в ставленні до один одного, до свого місця в суспільстві, до явищ і процесів суспільного життя (С. 159).

Соціологія: 1) наука про соціальні системи, з яких складається суспільство, про закономірності його розвитку, соціальний процес, соціальні інститути, соціальні відносини, рушійні сили свідомості та поведінки людей як членів суспільства; 2) навчальна дисципліна про суспільство та поведінку людей в ньому (С. 160).

Спеціальні соціологічні теорії – середній рівень соціологічного знання, сформований у процесі його інтенсивної професіоналізації і спеціалізації, який займає місце між теоретичною та емпіричною соціологією (С. 163).

Стратифікація соціальна – це диференціація деякої даної сукупності людей (населення) на класи в ієрархічному ранзі. Її основа і сутність - у нерівномірному розподілі прав і привілеїв, відповідальності й обов'язку, чи наявності або відсутності соціальних цінностей, влади і впливу серед членів того чи іншого співтовариства (С. 164).

Функції соціології – сукупність ролей, які виконує наука в організації суспільства як соціальної системи, у реалізації інтересів соціальних спільнот і груп; напрямки і сфери діяльності соціології (С. 183).

Як писати есе

Соціологічне есе (від фр. *essai* – спроба, проба, нарис, від лат *exagium* «зважування») – це прозовий твір невеликого обсягу та вільної побудови, що виражає особисті міркування з конкретного приводу або питання. Жанр есе передбачає можливість викладення матеріалу в нестандартній, оригінальній формі, висловлювання власної точки зору чи особистої оцінки. Тобто, есе є авторським зв'язковим текстом, що відображає позицію автора з будь-якого актуального питання (проблеми).

Мета есе – висловити свою точку зору та сформулювати систему аргументів, що обґрунтовують перевагу позиції, обраної автором.

Загальними жанровими ознаками есе є наступні:

- невеликий обсяг;
- конкретна тема та суб'єктивне її трактування;
- вільне викладення;
- невимушеність розповіді;
- оригінальність, творчий підхід.

Вимоги до написання есе з соціології:

- есе має демонструвати теоретичний рівень володіння темою;
- важливо усвідомити тему та цілі;
- есе має відображати особисту думку автора, містити оцінні судження з теми, можна акцентувати увагу на деталях, особистих прикладах;
- текст есе має бути збалансований, включати різні погляди на питання;
- зміст есе має бути правильно збудованим та структурованим; проте без дотримання жорстких правил побудови наукового тексту, наприклад, аргументація може передувати формулюванню проблеми;
- має містити джерела інформації (погляди, статистика), на яку посилається автор;
- в есе має бути творчий початок;
- бажано придумати заголовок;
- стиль викладу: емоційність, експресивність, художність. Можна почати з головної ідеї або яскравої фрази, використовувати гумор.

Вибір теми есе здійснюється із запропонованих у індивідуальних та самостійних завданнях, або з ініціативи здобувачів освіти за погодженням з викладачем обирається самостійно.

Потрібно пам'ятати, що есе є аналітичною, а не описовою роботою, в якій є авторська позиція, ідеї, аргументи та контраргументи, аналіз теоретичного та емпіричного матеріалу за обраною темою.

Оформлення есе: набраний на комп'ютері текст (шрифт Times New Roman 14, полуторний інтервал), 4-8 сторінок (до 2000 слів). Критерієм високої оцінки виконаного студентом есе є здатність студента довести власну позицію з певної проблеми на підставі набутих знань.

**ПРИКЛАДИ
ОФОРМЛЕННЯ БІБЛІОГРАФІЧНОГО ОПИСУ**

(Складено за ресурсом <http://aphd.ua/pryklady-oformlennia-bibliohrafichnoho-opysu-vidpovidno-do-dstu-83022015/>)

Характеристика джерела	Приклад оформлення
Книги: Один автор	1. Бичківський О. О. Міжнародне приватне право : конспект лекцій. Запоріжжя : ЗНУ, 2015. 82 с. 2. Бондаренко В. Г. Немеркнуча слава новітніх запорожців: історія Українського Вільного козацтва на Запоріжжі (1917-1920 рр.). Запоріжжя, 2017. 113 с. 3. Бондаренко В. Г. Український вільнокозацький рух в Україні та на еміграції (1919-1993 рр.) : монографія. Запоріжжя : ЗНУ, 2016. 600 с. 4. Вагіна О. М. Політична етика : навч.-метод. посіб. Запоріжжя : ЗНУ, 2017. 102 с.
Два автори	1. Аванесова Н. Е., Марченко О. В. Стратегічне управління підприємством та сучасним містом: теоретико-методичні засади : монографія. Харків : Щедра садиба плюс, 2015. 196 с. 2. Батракова Т. І., Калюжна Ю. В. Банківські операції : навч. посіб. Запоріжжя : ЗНУ, 2017. 130 с. 3. Богма О. С., Кисильова І. Ю. Фінанси : конспект лекцій. Запоріжжя : ЗНУ, 2016. 102 с.
Три автори	1. Аніловська Г. Я., Марушко Н. С., Стоколоса Т. М. Інформаційні системи і технології у фінансах : навч. посіб. Львів : Магнолія 2006, 2015. 312 с. 2. Кузнецов М. А., Фоменко К. І., Кузнецов О. І. Психічні стани студентів у процесі навчально-пізнавальної діяльності : монографія. Харків : ХНПУ, 2015. 338 с.
Чотири і більше авторів	1. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України : станом на 10 жовт. 2016 р. / К. І. Беліков та ін. ; за заг. ред. О. М. Литвинова. Київ : ЦУЛ, 2016. 528 с. 2. Бікулов Д. Т, Чкан А. С., Олійник О. М., Маркова С. В. Менеджмент : навч. посіб. Запоріжжя : ЗНУ, 2017. 360 с. 3. Операційне числення : навч. посіб. / С. М. Гребенюк та ін. Запоріжжя : ЗНУ, 2015. 88 с.
Автор(и) та редактор /упоряд-	1. Березенко В. В. PR як сфера наукового знання : монографія / за заг. наук. ред. В. М. Манакіна. Запоріжжя : ЗНУ, 2015. 362 с.

ник	2. Бутко М. П., Неживенко А. П., Пепа Т. В. Економічна психологія : навч. посіб. / за ред. М. П. Бутко. Київ : ЦУЛ, 2016. 232 с.
Без автора	<ol style="list-style-type: none"> 1. 25 років економічному факультету: історія та сьогодення (1991-2016) : ювіл. вип. / під заг. ред. А. В. Череп. Запоріжжя : ЗНУ, 2016. 330 с. 2. Криміналістика : конспект лекцій / за заг. ред. В. І. Галана ; уклад. Ж. В. Удовенко. Київ : ЦУЛ, 2016. 320 с. 3. Миротворення в умовах гібридної війни в Україні : монографія / за ред. М. А. Лепського. Запоріжжя : КСК-Альянс, 2017. 172 с. 4. Науково-практичний коментар Бюджетного кодексу України / за заг. ред. Т. А. Латковської. Київ : ЦУЛ, 2017. 176 с. 5. Підготовка докторів філософії (PhD) в умовах реформування вищої освіти : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф., м. Запоріжжя, 5-6 жовт. 2017 р. Запоріжжя : ЗНУ, 2017. 216 с.
Багатотомні видання	<ol style="list-style-type: none"> 1. Енциклопедія Сучасної України / редкол.: І. М. Дзюба та ін. Київ : САМ, 2016. Т. 17. 712 с. 2. Лодий П. Д. Сочинения : в 2 т. / ред. изд.: Н. Г. Мозговая, А. Г. Волков ; авт. вступ. ст. А. В. Сеницына. Киев ; Мелитополь : НПУ ім. М. Драгоманова ; МГПУ ім. Б. Хмельницького, 2015. Т. 1. 306 с. 3. Правова система України: історія, стан та перспективи : у 5 т. / Акад. прав. наук України. Харків : Право, 2009. Т. 2 : Конституційні засади правової системи України і проблеми її вдосконалення / заг. ред. Ю. П. Битяк. 576 с.
Автореферати дисертацій	<ol style="list-style-type: none"> 1. Бондар О. Г. Земля як об'єкт права власності за земельним законодавством України : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.06. Київ, 2005. 20 с. 2. Гнатенко Н. Г. Групи інтересів у Верховній Раді України: сутність і роль у формуванні державної політики : автореф. дис. ... канд. політ. наук : 23.00.02. Київ, 2017. 20 с.
Дисертації	<ol style="list-style-type: none"> 1. Авдєєва О. С. Міжконфесійні відносини у Північному Приазов'ї (кінець XVIII - початок XX ст.) : дис. ... канд. іст. наук : 07.00.01 / Запорізький національний університет. Запоріжжя, 2016. 301 с. 2. Вініченко О. М. Система динамічного контролю соціально-економічного розвитку промислового підприємства : дис. ... д-ра екон. наук : 08.00.04. Дніпро, 2017. 424 с.

Законодавчі та нормативні документи	<ol style="list-style-type: none"> 1. Конституція України : офіц. текст. Київ : КМ, 2013. 96 с. 2. Про освіту : Закон України від 05.09.2017 р. № 2145-VIII. <i>Голос України</i>. 2017. 27 верес. (№ 178-179). С. 10–22. 3. Повітряний кодекс України : Закон України від 19.05.2011 р. № 3393-VI. <i>Відомості Верховної Ради України</i>. 2011. № 48-49. Ст. 536. 4. Про вищу освіту : Закон України від 01.07.2014 р. № 1556-VII. Дата оновлення: 28.09.2017. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1556-18 (дата звернення: 15.11.2017). 5. Про затвердження Вимог до оформлення дисертації : наказ Міністерства освіти і науки від 12.01.2017 р. № 40. <i>Офіційний вісник України</i>. 2017. № 20. С. 136-141.
Архівні документи	<ol style="list-style-type: none"> 1. Матеріали Ради Народних комісарів Української Народної Республіки. <i>ЦДАВО України</i> (Центр. держ. архів вищ. органів влади та упр. України). Ф. 1061. Оп. 1. Спр. 8–12. Копія; Ф. 1063. Оп. 3. Спр. 1–3. 2. Наукове товариство ім. Шевченка. <i>Львів. наук. б-ка ім. В. Стефаника НАН України</i>. Ф. 1. Оп. 1. Спр. 78. Арк. 1-7.
Частина видання: книги	<ol style="list-style-type: none"> 1. Гетьман А. П. Екологічна політика держави: конституційно-правовий аспект. <i>Тридцять лет с экологическим правом</i> : избранные труды. Харьков, 2013. С. 205-212. 2. Коломоєць Т. О. Адміністративна деліктологія та адміністративна деліктність. <i>Адміністративне право України</i> : підручник / за заг. ред. Т. О. Коломоєць. Київ, 2009. С. 195-197. 3. Алексєєв В. М. Правовий статус людини та його реалізація у взаємовідносинах держави та суспільства в державному управлінні в Україні. <i>Теоретичні засади взаємовідносин держави та суспільства в управлінні</i> : монографія. Чернівці, 2012. С. 151-169.
Частина видання: матеріалів конференцій (тези, доповіді)	<ol style="list-style-type: none"> 1. Антонович М. Жертви геноцидів першої половини ХХ століття: порівняльно-правовий аналіз. <i>Голодомор 1932-1933 років: втрати української нації</i> : матеріали міжнар. наук.-практ. конф., м. Київ, 4 жовт. 2016 р. Київ, 2017. С. 133-136. 2. Анциперова І. І. Історико-правовий аспект акту про бюджет. <i>Дослідження проблем права в Україні очима молодих вчених</i> : тези доп. всеукр. наук.-практ. конф. (м. Запоріжжя, 24 квіт. 2014 р.). Запоріжжя, 2014. С. 134-137. 3. Кононенко Н. Методологія толерантності в системі суспільних відносин. <i>Формирование толерантного сознания в обществе</i> : матеріали VII междунар. антитеррорист. форуму (Братислава, 18 нояб. 2010 г.). Киев, 2011. С. 145-150.
Частина	<ol style="list-style-type: none"> 1. Пирожкова Ю. В. Благодійна організація. <i>Адміністративне</i>

видання: довідково- о видання	<p><i>право України</i> : словник термінів / за ред.: Т. О. Коломоєць, В. К. Колпакова. Київ, 2014. С. 54–55.</p> <p>2. Сірий М. І. Судова влада. <i>Юридична енциклопедія</i>. Київ, 2003. Т. 5. С. 699.</p>
Частина видання: продовжу- ваного видання	<p>1. Коломоєць Т. О. Оцінні поняття в адміністративному законодавстві України: реалії та перспективи формування їх застосування. <i>Вісник Запорізького національного університету. Юридичні науки</i>. Запоріжжя, 2017. № 1. С. 36-46.</p> <p>2. Левчук С. А., Рак Л. О., Хмельницький А. А. Моделювання статичного деформування складеної конструкції з двох пластин за допомогою матриць типу Гріна. <i>Проблеми обчислювальної механіки і міцності конструкцій</i>. Дніпропетровськ, 2012. Вип. 19. С. 212-218.</p>
Частина видання: періодич- ного видання (журналу, газети)	<p>1. Коломоєць Т., Колпаков В. Сучасна парадигма адміністративного права: генеза і поняття. <i>Право України</i>. 2017. № 5. С. 71-79.</p> <p>2. Коваль Л. Плюси і мінуси дистанційної роботи. <i>Урядовий кур'єр</i>. 2017. 1 листоп. (№ 205). С. 5.</p> <p>3. Bletskan D. I., Glukhov K. E., Frolova V. V. Electronic structure of 2H-SnSe₂: ab initio modeling and comparison with experiment. <i>Semiconductor Physics Quantum Electronics & Optoelectronics</i>. 2016. Vol. 19, No 1. P. 98-108.</p>
Електронні ресурси	<p>1. Влада очима історії : фотовиставка. URL: http://www.kmu.gov.ua/control/uk/photogallery/gallery?galleryId=15725757& (дата звернення: 15.11.2017).</p> <p>2. Шарая А. А. Принципи державної служби за законодавством України. <i>Юридичний науковий електронний журнал</i>. 2017. № 5. С. 115–118. URL: http://lsej.org.ua/5_2017/32.pdf. (дата звернення: 15.11.2017).</p> <p>3. Яцків Я. С., Маліцький Б. А., Бублик С. Г. Трансформація наукової системи України протягом 90-х років ХХ століття: період переходу до ринку. <i>Наука та інновації</i>. 2016. Т. 12, № 6. С. 6-14. DOI: https://doi.org/10.15407/scin12.06.006.</p>

ЯК ПИСАТИ ТЕЗИ

Теза – це короткий текст, обсяг якого зазвичай складає три – п'ять сторінок; він має бути написаний в науковому стилі та містити результати певного дослідження.

Можна виділити такі характерні риси тез:

- Змістовність та самодостатність. Прочитавши їх, читач має отримати розуміння вашої основної думки та результатів дослідження. В змісті не має бути «води», загальних фраз, інформації, яка не стосується теми.
- Логічність та аргументованість.
- Структурованість. Теза – це структурований текст, він має містити такі складники: назва тези; вступ, опис досліджуваної проблеми, мета дослідження, огляду теорій і позицій інших авторів, результати дослідження, висновок, використана література.

Зверніть увагу на нижченаведені рекомендації, щоб уникнути помилок під час написання тез:

- Не використовуйте в назві слова «аналіз» або «дослідження», оскільки ваш текст – це вже аналіз роботи.
- Не повторюйте у вступі назву дослідження, це просто займає місце.
- Якщо вказуєте методи дослідження, обов'язково конкретизуйте, що та як саме ви досліджували. Не обмежуйтесь просто переліком методів.
- Обійдіться без плагіату та не порушуйте академічну чесність при підготовці тексту.
- Не пишіть банальні речі та вже загальновідому інформацію щодо вашої теми, не позбавляйте тексту новизни.
- Алгоритм тези можна подати так: теза - обґрунтування - доказ - аргумент – результат – перспектива.
- Покажіть текст вашому науковому керівнику, отримайте коментар кваліфікованої особи. Виправте недоліки та внесіть певні корективи.
- Не посилайтесь на сумнівні джерела (зокрема Вікіпедія) чи на підручники, на застарілі джерела (якщо це не є класичні роботи з вашої галузі знань).
- Уважно дотримуйтесь вимог до оформлення тексту даної роботи (довжину полів, розмір шрифту, міжрядковий інтервал тощо).
- Не перевищуйте обсяг тез, не перевантажуйте текст надмірною інформацією.
- Не пропускайте кінцеві терміни подання тез на конференцію, на надання роботи своєму науковому керівнику.

(за матеріалами сайту URL: <https://buki.com.ua/news/yak-pysaty-tezy/>)

Опубліковані тези оцінюються у 15 балів. Тези, підготовлені до публікації, оцінюються у 12-13 балів.

ДОДАТОК Г

ЯК СТВОРИТИ ПРЕЗЕНТАЦІЮ: РЕКОМЕНДАЦІЇ ЩОДО ЗМІСТУ ТА ОФОРМЛЕННЯ МУЛЬТИМЕДІЙНИХ ПРЕЗЕНТАЦІЙ

1. Формат слайдів:

- розмір слайдів має відповідати розміру екрана;
- орієнтація слайда – альбомна;
- ширина слайда – 24 см;
- висота слайда – 18 см;
- нумерувати слайди слід арабськими цифрами без знаків номера, рисочок тощо;
- формат показу слайдів – «Демонстрація»;
- графічний і текстовий матеріали розміщуються на слайдах так, щоб ліворуч і праворуч від краю слайда залишалось чисте поле шириною не менше 0,5 см.

Основа будь-якої правильно спланованої презентації – це логічний аналіз послідовності відображення матеріалу, передбачення можливих питань і добір реплік для коментарів до презентації. Успішність презентації залежить від того, наскільки ретельно перед її створенням було продумано та враховано такі фактори:

- організація презентації (визначення суті того, про що необхідно розповісти);
- урахування особливостей слухацької аудиторії;
- визначення структури (схеми, сценарію) презентації: послідовність
- викладення матеріалу, добір різноманітних зображень, анімаційних ефектів та інших елементів, що супроводжують виклад.

Перед створенням презентації необхідно:

- визначити тему та призначення презентації, спосіб демонстрації;
- розробити сценарій презентації;
- продумати зміст усіх слайдів, їх стиль та оформлення.

При створенні презентацій однією з найпоширеніших помилок є бажання помістити в презентацію велику кількість відомостей, графічних зображень та анімаційних ефектів, які лише відвертають увагу слухачів від змісту. Інша помилка – представлення великої кількості тексту, який майже не читається та не сприймається.

За структурою презентації поділяються на *лінійні та розгалужені*. Презентації лінійної структури створюються для послідовного викладання матеріалу з використанням мультимедійних засобів. Вони містять лише тези повідомлення, які допомагають усвідомити його зміст, та ілюстрації. Презентації, які використовуються для узагальнення і систематизації знань та у визначенні рівнів навчальних досягнень, завдяки гіпертекстовим посиланням мають розгалужену структуру.

Основні слайди презентації повинні мати:

- титульний аркуш;
- основні пункти презентації;
- список джерел (до 5 основних);
- завершальний слайд.

Вимоги щодо структури та змісту навчального матеріалу:

- викладайте матеріал стисло, з максимальною інформативністю тексту;
- слідкуйте за відсутністю нагромодження, чітким порядком;
- ретельно структуруйте інформацію;
- використовуйте короткі та змістовні заголовки, маркіровані та нумеровані списки;
- важливі відомості (наприклад, висновки, визначення, правила тощо) подавайте крупним та виділеним шрифтом і розташовуйте у лівому верхньому куті екрана;
- другорядні відомості бажано розміщувати внизу сторінки; кожній ідеї треба відвести окремий абзац;
- головну ідею абзацу викладайте в першому рядку;
- використовуйте табличні форми запису даних (діаграми, схеми) для ілюстрації важливих фактів, щоб подати матеріал компактно і наочно;
- графіка має органічно доповнювати текст;
- пояснення треба розташовувати якнайближче до ілюстрацій, з якими вони мають одночасно з'являтися на екрані;
- усі текстові дані потрібно ретельно перевірити на відсутність орфографічних, граматичних і стилістичних помилок, дотримуйтеся прийнятих правил скорочень;
- для серйозних повідомлень обирайте класичний шрифт (наприклад, Times New Roman). для радісних повідомлень – «веселий» шрифт (наприклад, Comic Sans MS). Шрифти з зарубками (Times New Roman і Bookman) легко читаються, тому їх використовують для друку великих обсягів тексту. Шрифти без зарубок (Arial і Verdana) простіші, тому вони краще виглядають у заголовках та колонтитулах. При створенні презентації для перегляду в електронному вигляді або показу слайдів, використовуються шрифти, які гарно виглядають на екрані. Шрифти Verdana, Tahoma та Bookman розроблені спеціально для використання на вебсторінках. Також можна використовувати для цього шрифти Arial і Times New Roman;
- щоб забезпечити легкість читання, колір тексту потрібно зробити контрастним відносно кольору фону. Напівжирний шрифт і курсив використовується лише для виділення – часте використання послаблює їх ефективність. Рекомендується використовувати не більше 3-4 різних шрифтів;

- розмір шрифту не повинен бути дрібним. Найбільш «дрібний» для презентації – шрифт 22 пт. Відмовтеся від курсиву. Міжрядковий інтервал – полуторний.

Текстова перевантаженість. Не варто заповнювати один слайд занадто великим обсягом інформації: слухачі можуть одноразово запам'ятати не більше трьох фактів, висновків, визначень. Найбільша ефективність досягається тоді, коли ключові пункти відображаються по одному на кожному окремому слайді. *Розміщувати багато дрібного тексту на слайді неприпустимо. Не розміщуйте на слайді дослівно все, що ви маєте намір сказати словами.* Великий текст дуже важко читати та майже неможливо запам'ятати. Прагніть максимально скоротити довжину речень, відмовитися від ввідних конструкцій. Текст у презентації має бути простим, лаконічним, таким, що нагадує тези (якщо, звичайно, ви не використовуєте цитати).

Розташування інформації на сторінці. Простіше зчитувати інформацію розташовану горизонтально, а не вертикально. Найбільш важлива інформація повинна розташовуватися в центрі екрана. Форматувати текст необхідно за шириною. Не допускати «рваних» країв тексту. Рівень запам'ятовування інформації залежить від її розташування на екрані. У лівому верхньому кутку слайда розташовується найважливіша інформація.

Використання списків, таблиць та діаграм. Списки використовуйте тільки там, де вони потрібні. Списки з великою кількістю пунктів не треба використовувати. Можливо, використовувати 3 – 7 пунктів. Великі списки і таблиці слід розбивати на 2 слайда. Чим простіше, тим краще. Не слід розбивати таблицю та розміщувати її окремі частини на різних слайдах, якщо при цьому ви забули на одному із слайдів відзначити функціональні й змістовні поля таблиці. Таблична інформація вставляється в матеріали як таблиця текстового процесора MS Word або табличного процесора MS Excel. Під час розміщення таблиці як об'єкта та пропорційній зміні її розміру реальний розмір шрифту, що відображається, повинен бути не менше 18 пт. Таблиці і діаграми розміщуються на світлому або білому фоні. Не варто вставляти в презентації великі таблиці: вони складні для сприйняття: краще замінювати їх графіками, побудованими на основі цих таблиць. Якщо все ж таблицю показати необхідно, то краще залишити якомога менше рядків і стовпців, привести лише найнеобхідніші дані. Це також дозволить зберегти необхідний розмір шрифту, щоб таблиця не перетворилася на медичну таблицю для перевірки зору.

Діаграми створюються з використанням майстра діаграм табличного процесора MS Excel. Дані й підписи не повинні накладатися та зливатися з графічними елементами діаграми. Необхідно виділяти найбільш важливі

частини діаграми, графіка. Якщо під час форматування слайда є необхідність пропорційно зменшити розмір діаграми, то розмір шрифтів реквізитів повинен бути збільшений з таким розрахунком, щоб реальне відображення об'єктів діаграми відповідало значенням, вказаним у таблиці. Для побудови більшості кругових діаграм краще використовувати не більше шести компонентів. Якщо вам потрібно відобразити більше число компонентів, виберіть із них п'ять найбільш важливих, а останні згрупуйте в категорію "інші". Використовуйте найконтрастніший колір або штрихування для того, щоб виділити найважливіший елемент, підкреслюючи тим самим основну ідею, виражену в заголовку.

Для наведення числових даних доцільно використовувати числовий формат з роздільником груп розрядів. Якщо дані є дробовими числами, то число десяткових знаків, що відображається, повинне бути однакове для всієї групи цих даних. Числа слід округлювати та уникати дробів, якщо точна величина несуттєва. Наприклад, 12 % запам'ятовується набагато краще, ніж 12,3 % або 12,347 %.

Розміщення зображень, аудіо та відео файлів. У презентації розміщувати тільки оптимізовані (стислі) хорошої якості зображення. Поганою вважається презентація, що довго завантажується, тому що має великий розмір. Під час використання графічних об'єктів у презентації:

- не використовуйте малюнки, фотографії поганої якості чи із спотвореними пропорціями;
- рівномірно та раціонально використовуйте площу слайда; коректно застосовуйте ілюстративний матеріал на слайді.

Бажано, щоб зображення було не стільки фоном, скільки ілюстрацією тексту, яка допомагає по-новому його зрозуміти та розкрити. Одночасно треба продумати й фон малюнка, який би підкреслював усі його деталі. Підпис малюнка має розташовуватися під ним. Потрібно враховувати особливості сприйняття, які склалися в європейській традиції: інформація, особливо при переглядовому читанні, сприймається зліва направо і зверху вниз – відповідно до руху ока. Тому найважливіша інформація має розміщуватися зверху ліворуч. Враховувати ці особливості сприйняття потрібно під час розміщення на слайді тексту і графічного об'єкта. Якщо текст первинний, а графіка – це всього лише ілюстрація, то краще розмістити текстовий фрагмент у лівому верхньому куті слайда, а графічний об'єкт – внизу праворуч. Якщо ж графічний об'єкт є смисловою домінантою слайда, а текст – це коментар до малюнка, то в цьому випадку взаємне розташування потрібно зробити інакше: малюнок – зверху ліворуч, а текст – внизу праворуч.

Музика повинна бути ненав'язлива. І її вибір повинен бути виправданий. В одній папці повинні бути всі матеріали (відео, музика, посилання, текстові документи тощо) і файли для показу презентації. Цей спосіб збереження настійно рекомендується у випадку, якщо у презентації є хоча б один аудіо або відеофайл.

Анімація об'єктів і зміна слайдів. Основна роль анімації в презентаціях – це вирішення питання дозування інформації. Анімуючи об'єкт у презентації, варто пам'ятати, що будь-який рухомий об'єкт знижує сприйняття, відволікає, порушує динаміку уваги. У титульному слайді використання анімації об'єктів не допускається. В інформаційних слайдах допускається використання анімації об'єктів тільки у випадку, якщо це необхідно для відображення змін, що відбуваються в часовому інтервалі, і якщо черговість появи анімованих об'єктів відповідає структурі заняття (доповіді), але анімація не повинна бути нав'язливою. У решті випадків використання анімації є недоцільним.

Не рекомендується обирати ефекти анімації до заголовків, особливо такі, як «Обертання», «Спіраль» тощо. Анімація об'єктів повинна відбуватися автоматично після закінчення необхідного часу. Дозволяється використання стандартних однотипних ефектів переходу. Для всіх слайдів застосовується однотипний ефект їх переходу. Звуковий супровід анімації об'єктів і переходу слайдів використовується за виключної необхідності. Включення макросів у матеріали не допускається.

Критерії оцінки презентацій здобувачів вищої освіти:

- повнота розкриття теми;
- структуризація інформації;
- наявність і зручність навігації;
- відсутність граматичних, орфографічних і мовних помилок;
- відсутність фактичних помилок, достовірність поданої інформації;
- наявність і правильність оформлення обов'язкових слайдів (титульний, зміст, про проект, список джерел);
- оригінальність оформлення презентації;
- обґрунтованість і раціональність використання засобів мультимедіа та анімаційних ефектів;
- придатність презентації для обраної цільової аудиторії;
- грамотність використання кольорового оформлення;
- використання авторських ілюстрацій, фонів, фотографій, відеоматеріалів;
- наявність дикторського мовлення, його грамотність і доцільність;
- наявність, обґрунтованість і грамотність використання фонового звуку;
- розміщення і комплектування об'єктів; єдиний стиль слайдів.

(За матеріалами сайту URL: <http://ccts.ho.ua/prepod/prezent.pdf>)